ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 342(091)(575.3)
ТКБ 67.6 (2 тоҷик)
Ҷ-30

ҶАМШЕДЗОДА КОМРОН ҶАМШЕД

ТЕХНИКАИ ВОРИД НАМУДАНИ ТАҒЙИРУ ИЛОВАҲО БА САНАДҲОИ МЕЪЁРИИ ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛӢ

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

Душанбе – 2022

Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Роҳбари илмӣ:	**Холиқзода Абдураҳим Ғафор** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Директори маркази исломшиносии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Муқарризони расмӣ:	**Нематов Акмал Рауфҷонович** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, Сарходими илмии Иниститути фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
	Қодирзода Сайидмуссо Муҳибулло – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи идораи давлати ва ҳуқуқи факултети идораи давлат ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Данғара
Муассисаи пешбаранда:	Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия «20» декабри соли 2022, соати 10:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КОА-018-и назди ДМТ (734025, ш. Душанбе, кӯч. Буни Ҳисорак, толори Шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносӣ) баргузор мегардад.

Бо мухтавои диссертатсия тавассути сомонаи www.tnu.tj ва дар китобхонаи марказии ДМТ (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «____» ____________ соли 2022 тавзеъ шуд.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент **Назаров А.Қ.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Сарчашмаҳои илми ҳуқуқшиносӣ собит менамояд, ки бо пешрафти ҷомеа муносибатҳои ҷамъиятӣ пайваста тағйир ёфта, дар ин замина ба муносибатҳои нав мутобиқ гардонидани қонунҳо шарти асосии таъмин намудани рушди устувори сиёсиву иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангии кишвар мебошад. Аз ин лиҳоз, мақоми олии қонунгузорро зарур аст, ки пайваста ба сатҳу сифати қонунҳо, такмили механизми иҷрои онҳо, ба талаботи ҷомеа ва шаҳрвандон ҷавобгӯ намудани мазмуни қонунҳо эътибори ҷиддӣ диҳад. Дар ҷараёни мутобиқ гардонии мазмуни қонунҳо масъалаҳои ҳуқуқии такмили сифати қонунгузорӣ, техникаи ҳуқуқӣ ва тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузорӣ ҳамчун расмиёти вижаи раванди қонунгузорӣ аҳаммияти махсус касб менамояд.

Сатҳу дараҷаи ҳуқуқбунёд будани давлат аз сатҳу сифати қонунҳои он вобаста аст[1]. Дар ин росто, риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҷиҳати мутобиқ гардонидани санадҳои қонунгузорӣ барои танзими муносибатҳои нави дар ҷомеа ба миён омада, аҳаммияти аввалиндараҷа касб менамояд[2]. Ин ҳолат масъалаҳои ҳуқуқии ташкили дурусти раванди тағйирдиҳии меъёрҳои санадҳои қонунгузориро мубрам менамояд.

Консепсияи пешгӯйии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, (минбаъд – ҶТ) ки бо Фармони Президенти ҶТ аз 19 феврали соли 2011, № 1021 тасдиқ шудааст, ислоҳи камбудиҳои соҳаи фаъолияти қонунгузориро дар самти паст намудани зиддияти байни санадҳои қонунгузорӣ; дар баробари ин талабот оид ба таърифи возеҳи эътибори қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ; мавҷудияти шумораи зиёди меъёрҳои истинод ва дигар аз масъалаҳои муҳимми раванди қонунгузориро мавриди баррасӣ қарор додааст[3]. Масъалаҳои матраҳшаванда дар Консепсия ҳамагӣ тавъаманд ба ислоҳи раванди қонунгузорӣ ва такмили сифати қонунҳо дар ҷараёни ворид намудани тағйиру иловаҳо, ки бешубҳа аҳаммияти мавзуи таҳқиқшавандаро дучанд менамояд.

Сазовор ба қайд аст, ки раванди ворид намудани тағйиру иловаҳои сершумор ба меъёрҳои кӯҳна ва қоидаҳои кӯҳнаи амалкунанда

---

[1] Ниг.: Эмомалӣ Раҳмон – Кафили истиқлолияти миллӣ ва пойдории давлат // Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати 15-умин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Садои мардум, 9 ноябри соли 2009 – № 128 (2504).

[2] Ниг.: Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028: Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феврали соли 2018, № 1005 // Адлия: Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шакли 7.0 // Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. (санаи муроҷиат: 04.10.2021 с.).

[3] Ниг.: Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ,Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 феврали соли 2011, № 1021. Адлия: Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шакли 7.0 // Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. (санаи муроҷиат: 18.10.2021 с.).

дар ҷараёни ислоҳоти қонунгузорӣ ҳамагӣ бо тамоми назокати ҳуқуқии танзими муносибатҳои нав ва ҳамоиши мавзуни меъёрҳои нав бо кӯҳнаи ба шакл даромада, аз ваколатҳои муҳимми мақоми қонунгузории кишвар дар ҷараёни ислоҳоти низоми ҳуқуқӣ маҳсуб мегардад. Дар ин ҷараён дарки табиати ҳуқуқии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби қишрҳои аҳолӣ; ислоҳоти мутаносиби қонунгузорӣ ва ҳуқуқэҷодкунӣ дар низоми рушди ҷомеа; фаҳм ва ҳазми усули ислоҳи норасоиҳои меъёрҳои танзимкунанда дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби мақоми қонунгузор бо мақсади баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон дар кишвар аз масоили муҳимми рушди низоми қонунгузории кишвар ба шумор мераванд.

Ислоҳ ва рушди фаъолияти қонунгузорӣ дар маҷмуъ ба соҳаи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ марбут мебошанд. Аз ин дидгоҳ рисолаи илмӣ зарурати ислоҳ намудани норасоиҳоро дар самти қоидаҳои техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар маркази таҳқиқоти мазкур қарор дода, тавсияҳои илман асоснокро барои бартараф намудани онҳо дар раванди қонунгузорӣ ва такмили низоми ҳуқуқии кишвар таҳия ва коркард менамояд.

Масъалаҳои назариявӣ ва амалии дар рисола таҳқиқотшуда афзалият ва мубрамияти онҳо аҳаммияти амалӣ ва назарии мавзуи таҳқиқоти диссертатсиониро дар фазои илмии кишвар муайян менамояд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Мавзуи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ то ҳол дар ҶТ ҳамчун мавзуи ҳирфавии таҳқиқоти диссертатсионӣ мавриди баррасӣ қарор дода нашудааст. Аммо, мавзуи мазкурро аз назари умум дар паҳноҳои мухталиф олимони ватанӣ – Ф.Т. Тоҳиров[4], М.А. Маҳмудзода[5], А.Ғ. Холиқзода[6], Р.Ш. Шарофзода[7], Э.С. Насриддинзода[8], У.А. Азиззода[9], Д. Раҳмон[10], Ҷ.М. Зоир[11], Б.А. Сафарзода[12], М.З. Раҳимзода[13], А.Р. Нема-

[4] Тахиров Ф.Т. Роль Российского законодательства в формировании правовой системы автономного Таджикистана / Ф.Т. Тахиров // Роль России в становлении Таджикской государственности (1917-1929): Материалы науч.- практ. конф. – Душанбе, 2000. – С. 136-141.

[5] Маҳмудзода М.А. Ташаббусҳои қонунгузории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва аҳаммияти он дар рушди давлатӣ соҳибистиқлол. Нашри 2-м. / М.Маҳмудзода, Р.Сотиволдиев. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – С. 4.

[6] Холиқов А.Ғ. Андешаи давлати миллӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 682 с.

[7] Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи ҳуқуқ ва давлат. китоби дарсӣ. – Душанбе, 2008. – 391 с.

[8] Насриддинзода Э.С. Фарҳанги хуқуқӣ. – Душанбе, 2016. – 313 с.

[9] Азизов У.А. Фаъолияти қонунгузорӣ: паҳлуҳои назариявӣ ва амалӣ / воситаи таълимӣ. Азизов У.А. – Душанбе, 2014. – 207 с.

[10] Сафаров Д.С. История государства и права Таджикистана. – ч. 1. – Душанбе, 2013. – 156 с.

[11] Зоиров Дж.М., Сафаров Б.А. Суверная государственность на постсоветском пространстве. – Санкт-Петербург, 2012. – 335 с.

[12] Сафарзода Б.А. Международные стандарты в области прав человека: история и современность. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 323 с.

тов[14], З.А. Саидзода[15], А.Ғ. Холиқзода[16], Х. Саъдулло[17] ва дигарон дар доираи тафсирҳо, воситаҳои таълимӣ, монографияҳо ва мақолаҳои илмӣ баррасӣ намудаанд.

Мавзуи номбурда аз паҳлуҳои мухталиф вобаста ба замону макон аз ҷониби олимони Федератсияи Россия ва муаллифони дигари хориҷӣ, ба монанди Д.В. Чухвичева[18], Т.В. Кашанина[19], С.С. Алексеева[20], Н.А. Власенко[21], В.М. Баранова[22], Д.А. Керимова[23], А.С. Пиголкина[24], Ю.А. Тихомиров[25], Ю.А. Дмитриева[26], Л.Ф. Иличев[27], С.М. Ковалев[28], Р. Иеринг[29], Г.И. Муромсев[30], В.С. Нерсесянс[31], А.Б. Венгеров[32], И.А. Семенов[33], В.Д. Перевалов[34], А.А. Мусаткина[35], О.А. Пучков[36], А.В. Малко[37], Н.И. Мату-

---

[13] Раҳимов М.З. Таҷассуми ҳуқуқ дар дарки ҷавҳари он аст. Дар коргоҳи қонун – Душанбе, 2005. – 241 с.

[14] Нематов А.Р. Правотворчество в Республике Таджикистан / А.Р. Нематов. – Saarbrucken, Germany: LapLambert Academic Publishing, 2013. – 412 с. (на англ. яз.)

[15] Саидов З.А. Исторические особенности действия норм шариата в Бухарском эмирате (1868 - 1920 гг.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 10-19.

[16] Холиқзода А.Ғ., Ҳоҷиев М. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ». – Душанбе: Эр-граф, 2017. –527 с.

[17] Саъдулло Х. Асри қонун – Душанбе, 2005. – 309 с.

[18] Чухвичев Д.В. Законодательная техника. Вт. Изд-е – М., 2014. – 415 с.

[19] Кашанина Т.В. Юридическая техника. – М., 2008. – 180 с.

[20] Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. – Т. 2. / С. Алексеев. – М.: Юрид. лит.,1982. – 360 с.

[21] Власенко Н.А. Законодательная технология. (Теория. Опыт. Правила). – М.: Российская академия правосудия, 2007. – 195 с.

[22]Баранова В.М. Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: сб. ст.: в 2 т. / под ред.. Н. Новгород, 2001. – Т. 1. – С. 9-24.

[23] Керимов Д.А. Культура и техника законотворчества / Д.А. Керимов. – М.: Юрид. лит., 1991. – 160 с.

[24] Пиголкин А. С. Законотворчество в Росийской Федератции – М., 2000. – 303 с.

[25] Тихомиров Ю.А. О правилах законодательной техники / Ю.А. Тихомиров // Журн. рос. права. – 1999. – № 11. – 275 с.

[26] Дмитриева Ю.А. Теория государства и права: учебник / под ред. А.С. Пиголкина. – М., 2006. – 436 с.

[27] Ильичев Н.Н. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 682 с.

[28] Ковалев В.Г. Советская энциклопедия – М., 1983. – 581 с.

[29] Иеринг Р. Юридическая техника / Р. Иеринг, сост. А.В. Поляков – М.: Статут, 2008. – 231 с.

[30] Муромцев Г.И. Юридическая техника: Некоторые теоретические аспекты // Правоведение. – М., 2000. – № 1. – 269 с.

[31] Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: учебник для юрид. вузов и фак. / В.С. Нересянц. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 552 с.

[32] Венгеров, А.Б. Теория государства и права: учебник 9-е изд., стер. / А.Б. Венгеров – М.: Омега-Л, 2013. – 607 с.

[33] Семенов И.А. Законодательная техника в уголовном правотворчестве / И.А. Семенов. – Тюмень, 1998. – 115 с.

[34] Перевалов В.Д. Теория государства и права: учебник / В.Д. Перевалов. – М.: Высшее образование, 2005. – 379 с.

[35] Мусаткина А.А. Правотворчество и законодательство // Теория государства и права: учебник- 4-е изд, стер. / коллектив авторов; отв. ред. А.В. Малько.– М.: КНОРУС, 2012. – 290 с.

[36] Пучков О.А. Формы (источники) права. Правотворчество / О.А. Пучков // Теория государства и права / под ред. В. М. Корельского. – М.: Норма, 1997. – 322 с.

зов[38], Л.А. Морозова[39], А.Ф. Черденсев[40], Т.Я. Хабриева[41], В.Н. Карташов[42], В.А. Толстика[43], Б.В. Чигидин[44] ва дигарон низ марвиди баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар илми ҳуқуқшиносии ҶТ профессор Холиқзода А.Ғ. китобҳои «Андешаи давлати миллӣ»[45] ва «Мафкураи миллӣ ва ҳуқуқ»-ро бо забони тоҷикӣ ба нашр баровард,[46] ки дар онҳо таҷрибаи бойи ватанию хориҷии беҳтар кардани сифати қонунгузорӣ масъалагузорӣ гардидааст. Инчунин, профессор М.З. Раҳимзода ва А.Р. Нематов монографияи «Техникаи қонунгузорӣ» ва мақолаҳои илмиро оид ба мушкилоти сифати қонун ба табъ расонидаанд[47]. Ҷанбаъҳои алоҳидаи ҳуқуқӣ, аз ҷумла техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар асарҳои Тоҳиров Ф.Т., Маҳмудзода М.А., Тағойназаров Ш.Т., Раҳимов М., Шарофзода Р.Ш. инчунин, дар рисолаи доктории Нематов А.Р. «Қонунгузорӣ дар ҶТ: масъалаҳои мубрами назария ва амалия» ва рисолаи номзади илмҳои ҳуқуқӣ Давлатзода Ш.Ш. «Техникаи қонунгузорӣ дар ҶТ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ» («Законодательная техника в Республике Таджикистан: вопросы теории и практики») дида мешаванд. Муҳаққиқ Холиқзода А.Ғ. рисолаи номзадӣ дар мавзуи «Сифати қонун» дифоъ намуданд,[48] ки роҳҳои ҳуқуқӣ ва фалсафии баланд бардоштани мазмун ва сифати қонунҳоро дар ҷумҳурӣ мавриди баррасӣ қарор доданд. Ҳамзамон, Холиқзода А.Ғ. ва Ҳоҷиев М. тафсири Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»[49]-ро ба нашр бароварданд, ки дар амалия ва рушди илми ҳуқуқшиносии ҶТ мақоми хоса дорад.

---

[37] Малько А.В. Теория государства и права: учебник. – М.: Юристъ, 2009. – 310 с.

[38] Матузов Н.И. Теория государства и права: учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2009. – 541 с.

[39] Морозова Л.А. Теория государства и права: учебник / Л.А. Морозова. – М.: Юристъ, 2002. – 414 с.

[40] Черданцев А.Ф. Теория государства и права. – М., 1999. – 366 с.

[41] Хабриевой Т.Я. и Власенко. Н.А. Юридическая техника: учебное пособие по подготовке законопроектов и иных нормативных правовых актов органами исполнительной власти / под ред. и – М., 2009. – 185 с.

[42] Карташов В.Н. Юридическая технология или юридическая техника? Некоторые методологические аспекты исследования / В.Н. Карташов. – М., 2007. – № 1. – 316 с.

[43] Толстик В.А. Проблемы понимания термина «законодательство» в контексте систематизации нормативных правовых актов / В.А. Толстик. – Н. Новгород, 2008. – 385 с.

[44] Чигидин Б.В. К вопросу о понятии юридической техники / Б.В.Чигидин // Представительная власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. – М., 2002. – № 5-6. – 239 с.

[45] Холиқов А.Ғ. Андешаи давлати миллӣ / А.Ғ Холиқзода. – Душанбе, 2013. – 682 с.

[46] Холиқзода А.Ғ. Мафкураи миллӣ ва ҳуқуқ / А.Ғ Холиқзода. – Душанбе, 2021. – 588 с.

[47] Раҳимзода М.З., Нематов А.Р. Техникаи қонунгузорӣ – Душанбе, 2011. – 196 с.

[48] Холикзода, А.Г. Критерии качества закона: общетеретическое исследование дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Холикзода А.Г. – Душанбе, 2018. – 210 с.

[49] Холиқзода А. Ғ., Ҳоҷиев М. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» – Душанбе, 2017. – 527 с.

Саҳми олимони болозикри ватанию хориҷӣ дар рушди қонунгузорӣ вобаста ба мавзуи техникаи ворид намудани тағйиру илова ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар умум бориз мебошанд. Аммо, корҳои илмии олимони ватанӣ аслан масъалаҳои ҷузъӣ ва ё умумии мавзуи баррасишавандаро дар бар гирифта, таҳқиқоти олимони дигар бошад, аз рӯйи қонунгузории Федератсияи Россия гузаронида шудааст. Дар баробари ин дар фазои илмии ватанию кишваҳои пасошуравӣ то ҳол рисолаи илмии махсус ба мавзуи баррасишаванда бахшида нашудааст. Бо дар назардошти ҳолатҳои ҷойдошта, таҳқиқоти мазкур ҳамчун нахустин таҳқиқоти илмӣ дар самти техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ имкон дорад, фазои холии илмиро дар раванди қонунугзории миллӣ пурра намуда, норасоиҳое, ки дар қонунгузории ҶТ вобаста ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавҷуданд, ошкор ва бартараф созад.

Сарфи назар аз таҳлилҳои илмии мавҷуда ва заминаи мустаҳками илми ҳуқуқшиносӣ дар замони муосир, мавзуи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, бо сабаби гуногунандешии мафҳумҳои калидӣ ва бунёдии техникаи ҳуқуқӣ, техникаи қонунгузорӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар байни олимон, ба пойгоҳи мухолифати истилоҳотӣ табдил ёфта, ба раванди қонунгузорӣ дар умум таъсири манфӣ расонидааст. Ин аст, ки масъалаи баланд бардоштани сифати техникӣ ва ҳуқуқии санадҳои қонунгузорӣ, татбиқи самарабахши қоидаҳои техникаи қонунгузорӣ, риояи қоидаҳои услубӣ, мантиқӣ, моддӣ, расмӣ, возеҳӣ, дақиқӣ, ягонагии истилоҳоти ҳуқуқӣ ва таърифи истилоҳоти ҳуқуқӣ то ҳол аксарияти муҳаққиқонро ба ташвиш овардааст.

Аз соли 2014 дар факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон курси омӯзишии «Техникаи ҳуқуқӣ» ҷорӣ карда шудааст. Бо вуҷуди ҳамаи ин, дар Тоҷикистон таҳқиқоти диссертатсионӣ оид ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ ҳанӯз анҷом дода нашудааст. Гузашта аз ин, омӯзиши ҷанбаъҳои алоҳидаи таҷрибаи техникаи ҳуқуқӣ, техникаи қонунгузорӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар мақоми қонунгузори кишвар дар рушди қонунгузории ҶТ ва камбудиҳо дар соҳаи риояи қоидаҳои техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нишон дод, ки норасоиҳо дар ин самт кам нестанд. Дар рисола, ҷиҳати бартараф намудани норасоиҳои мазкур таклифу пешниҳодҳои мушаххас таҳия гардидааст, ки метавонанд барои рушди қонунгузории ҶТ саҳми арзанда гузоранд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 ва 2021-2025 омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ – ин тавассути омӯзиши комплексӣ муайян намудани масъалаҳои муҳимми назарӣ ва амалии ворид намудани тағйироту иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар шароити муосири раванди қонунгузорӣ, баланд бардоштани сатҳ ва сифати ҷараёни тағйирдиҳии меъёрҳои санадҳои қонунгузорӣ, муайян намудани камбудиҳо вобаста ба мавзуи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ, коркард ва пешниҳоди тавсияҳо ҷиҳати ҳалли мушкилиҳои ҳуқуқӣ вобаста ба мавзуи таҳқиқшаванда, маҳсуб мегардад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсад ва таъиноти таҳқиқот дар рисола **вазифаҳои** зерин гузошта шудааст:

- таҳлил ва омӯзиши мафҳум ва намуди техникаи ҳуқуқӣ;
- омӯзиши қоидаҳои техникаи қонунгузорӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ;
- таҳлил ва омӯзиши мафҳум ва қоидаҳои техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- таҳқиқи муқоисавӣ-ҳуқуқии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар қонунгузории даврони шуравӣ ва соҳибистиқлолии Тоҷикистон;
- таҳлил ва омӯзиши техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи ҶТ;
- таҳлили қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузорӣ;
- таҳия ва омода намудани лоиҳаи санадҳои қонунгузорӣ ва татбиқи онҳо дар амалияи қонунгузории ҶТ;
- омӯзиши қоидаҳои техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ;
- омӯзиши техникаи интишори тағйиру иловаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қабули онҳо дар таҳрири нав;
- пешниҳоди тавсияҳо барои ҳалли мушкилиҳои қонунгузорӣ, назария ва амалияи ҳуқуқӣ вобаста ба мавзуи таҳқиқшаванда.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқотро муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ ташкил медиҳад.

Мавзуи таҳқиқот. Мавзуи таҳқиқоти диссертатсиониро масоили рушди қонунгузории миллӣ, мафҳумҳо дар бораи техникаи ҳуқуқӣ, техникаи қонунгузорӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, вобаста ба мавзуи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории Тоҷикистон дар даврaҳои шуравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ, тавсифи ҳуқуқии ғояҳои назариявӣ, дидгоҳҳо, муқаррарот, қоидаҳои услубӣ ва мантиқиро дар бар мегирад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур бо вуҷуди он, ки ба яке аз масъалаҳои муҳимми назарӣ ва амалии

раванди қонунгузории муосири ҶТ бахшида шудааст, ҷиҳати таҳлили умқӣ ва усулии масъала се марҳилаи рушди техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар он фарогир шудааст: 1) ташаккул ва инкишофи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ то давраи шуравӣ; 2) инкишофи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар давраи шуравӣ; 3) марҳилаи муосири техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ – давраи соҳибистиқлолӣ. Дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ ташаккул ва инкишофи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ ва муосир баррасӣ гардидааст. Инчунин, таҳқиқоти муқоисавӣ-ҳуқуқии тағйиру иловаҳо бо қонунгузории ҶТ дар давраи шуравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ анҷом дода шудааст, ки мазмуну моҳияти таҳқиқотро пурра менамояд. Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ фарогирандаи солҳои 2018-2022 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро корҳои илмӣ-назариявии олимони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳанд, ки дар онҳо ҷанбаъҳои гуногуни техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар таҳияи рисола муаллиф ба осори Ф.Т. Тоҳиров, М.А. Маҳмудзода, А.Ғ. Холиқзода, Р.Ш. Шарофзода, Э.С. Насриддинзода, А.Ғ. Холиқзода, Ҷ.З. Маҷидзода, Б.А. Сафарзода, Д.С. Раҳмон, М.З. Раҳимзода, Ҷ. Саъдизода, А.Р. Нематов, Т.В. Кашанина, С.С. Алексеева, Н.А. Власенко, В.М. Баранова, Д.В. Чухвичев, Д.А. Керимова, А.С. Пиголкина, Ю.А. Тихомиров, С.М. Ковалев, Р. Иеринг, Г.И. Муромсев, В.С. Нерсесянс, В.Д. Перевалов, А.А. Мусаткина, А.В. Малко, Н.И. Матузов, Т.Я. Хабриева, В.Н. Карташов, В.А. Толстика, Б.В. Чигидин ва дигарон такя намудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии рисоларо усулҳои умумиилмӣ ва махсуси илмӣ, ба мисли диалектикӣ, мантиқӣ, расмӣ-ҳуқуқӣ, мантиқӣ-забонӣ, шаклӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ ва дигар усулҳо ташкил медиҳанд. Усули муқоисавӣ ҳуқуқӣ дар баррасии мавзуи таҳлилшаванда аз назари хронологӣ ва параллели таърихӣ дар ҳамбастагӣ бо қонуниятҳои диалектикии рушди ҳодисаҳои иҷтимоӣ ба мавриди ва мақсаднок истифода гардида, сифати хулосаҳои илмиро ғанӣ намудааст.

Тавассути усули диалектикӣ сабаб ва шароитҳои ташаккули техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, зарурат ва аҳаммияти он барои рушди ҷомеа ва низоми идора аз аҳди қадим то замони муосири таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик муайян карда шудааст. Бо истифода аз усули мантиқӣ ва расмӣ-ҳуқуқӣ маводи амалии дар истифодаи муаллиф буда, вобаста ба техникаи баррасишаванда пурра таҳқиқ шуда, пешниҳодҳо ҷиҳати таҷдиди назар намудани ҷараёни мазкур дар рушди қонунгузории ҶТ манзур карда шудаанд. Дар заминаи усули ман-

тикӣ-забонӣ истилоҳ ва ибораҳои мавҷуда оид ба муқаррарнамоии мафҳуми техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҳлил гардида, истифодаи истилоҳи ягона, ҷойгиршавии бамавқеи мафҳуму ҳукмҳои ҳуқуқӣ дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз нигоҳи мантиқӣ ва забонӣ дуруст пешниҳод карда шудааст. Дар заминаи усули шаклӣ-ҳуқуқӣ таҳлили шакл ва номи санадҳои қонунгузорӣ мутобиқ ба расмиёти ҳуқуқӣ мавриди таҳлил ва пешниҳод қарор гирифтааст. Тавассути усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ кафолатҳои техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар қонунгузории ҶТ ва санадҳои байналмилалӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Усули таърихӣ-ҳуқуқӣ имконият дод то пайдоиш ва ташаккули техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар марҳилаҳои гуногуни рушди ҳуқуқи халқи тоҷик пажуҳиш гардида, монандӣ ва тафовути мазмуни рушди техникаи ворид намудани тағйиру иловахо ба санадҳои меъёрии хуқуқӣ дар давраҳои мазкур муайян карда шавад. Усулҳои ишорашуда дар якҷоягӣ имконият фароҳам оварданд то мавзуи таҳқиқшаванда ҳамаҷониба, пурра ва объективона омӯхта шуда, вазифаҳои гузошташуда ҳалли худро пайдо намоянд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии рисоларо Конститутсияи ҶТ, қонунҳои конститутсионӣ, кодексҳо, қонунҳо, фармонҳои Президенти ҶТ, қарорҳои Ҳукумати ҶТ, қарорҳои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ ва стратегияҳои давлатӣ ташкил медиҳанд. Инчунин, баъзе санадҳои қонунгузории давлатҳои алоҳида оид ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Фаъолияти ҳафтсолаи кор бо лоиҳаҳои санадҳои қонунгузорӣ дар мавриди ворид намудани тағйиру иловаҳо бо қонунҳо ба ҳайси сармутахассиси Раёсати ҳуқуқи Дастгоҳи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ ва Мушовири калони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ бахши таҷрибавии коркарди мавзуи баррасишавандаро тақвияти амалӣ ва илмӣ бахшид.

Навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он аст, ки он аввалин рисолаи мукаммал оид ба масъалаҳои назарӣ ва амалии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти ба инобат гирифтани марҳилаҳои таърихии рушди қонунгузории халқи тоҷик, бо истифодаи усули муқоисавӣ-ҳуқукии қонунгузории миллӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ мебошад. Нуктаҳои асосии диссертатсия, ки ба ҳимоя пешниҳод карда мешаванд, навгонии рисолаи илмӣ ва натиҷаҳои илмию амалии ҳалли вазифаҳои гузошташударо инъикос намуда, онҳоро ба чунин гурӯҳҳо шартан ҷудо намудан мумкин аст:

- мафҳум ва намудҳои техникаи ҳуқуқӣ вобаста ба сатҳи муосири рушди низоми қонунгузорӣ дар асоси таҷрибаи ватанӣ муайян карда шудааст;

- мафҳумҳои падидаи раванди қонунгузорӣ тимсоли «фаъолияти қонунгузорӣ», «фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ», «техникаи қонунгузорӣ», «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ», «техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва «интишори расмии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ нахустин маротиба бо қонунмандиҳои илмии ҳолати ҳуқуқӣ, вазъи ташаккулёбӣ, риояи расмиёти ҳуқуқӣ ва тартиби истифодабарӣ дар раванди такмили санадҳои меъёрӣ ҳуқуқии ватанӣ манзур гардидааст, ки коркарди онҳо захираи луғавӣ ва бойгонии илмии хазинаи истилоҳоти ҳуқуқи миллиро ғанӣ гардонида, амалишавиашон дар сарчашмахои ҳуқуқӣ ва санадхои қонунгузори ба мақсад мувофиқ дониста шуд;

- дар натиҷаи таҳқиқоти диссерататсионӣ давраҳои ташаккули техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар замони шуравӣ ва муосири илми ҳуқуқшиносии ватанӣ бо аломатҳои вижаи ҳуқуқӣ ва норасоиҳои коркарди мазмуни меъёрӣ муайян карда шуд:

- норасоиҳои қоидаҳои техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар амалияи қонунгузорӣ дар масири таърихи ҳуқуқ вобаста ба шароити имрӯз исбот гардида, ҷиҳати роҳ надодан ба камбуду норасоиҳо хулосаҳои илмии такмили ворид намдуни тағйироту иловаҳоро ба санадҳои меъёрии хуқуқӣ пешниҳод карда шуд;

- дигар коркардҳои муаллифӣ вобаста ба ҳалли мушкилот ҳангоми татбиқнамоии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба мақоми қонунгузори кишвар пешниҳод карда шудааст.

Нуктаҳои илмии ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Таҳқиқоти илмии анҷомпазируфта имкон медиҳад, ки чунин **нуктаҳои** илмии назарии хосияти амалӣ дошта ба ҳимоя пешниҳод карда шаванд:

1. Дар сарчашмаҳои ҳуқуқӣ ва санадҳои қонунгузории низоми ҳуқуқи миллӣ бо мақсади муайян кардани паҳно ва таъиноти падида ва мафҳумҳои ҳуқуқӣ истифодаи истилоҳи ягонаи илман асосноки умумиэътирофшудаи «техникаи ҳуқуқӣ» бо асосҳои зерин, мувофиқи мақсад аст:

а) масъалаи бартараф намудани мухолифати байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва баланд бардоштани сифати қонунҳои амалкунанда тавассути ворид намудани тағйиру иловаҳо дар шароити имрӯза, яке аз самтҳои асосии сиёсати ҳуқуқэҷодкунии ҶТ ба ҳисоб меравад. Иҷрои босифати ин самти сиёсати қонунгузорӣ дар умум вобасгагӣ дорад бо маҷмӯи тарзу усулҳои хосаи коркард ва таҳияи меъёрҳои ҳуқуқӣ бо риояи расмиёту пайдарҳамии амалкардҳои ҳуқуқӣ, ки ҳамагӣ тобеи падидаи «техникаи ҳуқуқӣ» мебошанд. Татбиқи дурусти унсурҳои техникаи ҳуқуқӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои иловагии такмили ин падидаи ҳуқуқӣ дар фазои илми ҳуқуқшиносӣ дар ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ, гувоҳи он мебошад, ки давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар самаранокии мураттабсозӣ ва сифати санадҳои қонунгузорӣ манфиатдор мебошад. Тавассути ҳуқуқэҷодкунӣ сиёсати пешгирифтаи давлат, марому мақсади ҳокими-

яти давлатӣ ва шоҳроҳи рушди давлатдорӣ, ки Конститутсия тавассути райъи халқ муқаррар кардааст, амалӣ мегардад. Бинобар омили то ба ҳанӯз таваҷҷуҳи ҷиддӣ нанамудан дар фазои илмӣ ба мафҳуми «техникаи ҳуқуқӣ» дар замони муосир, ин зуҳурот ба маънои васеъ ва аз бисёр ҷиҳат номуайян фаҳмида мешавад, ки ба номуаянии истилоҳот дар маҷмуъ оварда мерасонад. То ба имрӯз дар фазои ҳуқуқии кишвар мафҳуми устувори техникаи ҳуқуқӣ, унсурҳои таркибии он, нақш ва ҷои он дар соҳаҳои ҳуқуқшиносӣ вуҷуд надорад. Дар ин ҷода андешаи ягонаи мутахасиссон ба назар намерасад ва бо эҳтимоли комили мо мафҳуми «техникаи ҳуқуқӣ» аз мафҳумҳои «техникаи қонунгузорӣ» ва «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» васеътар мебошад;

б) мафҳуми «техникаи ҳуқуқӣ» дар фазои имрӯзи илми ҳуқуқ дар заминаи ташаккули илми ҳуқуқшиносӣ ташаккул ёфтааст. Бо ин мақсад, калимаи «ҳуқуқӣ» ҳамчун муродифи калимаи «ҳуқуқшиносӣ» амал менамояд. Калимаи «техника» дар ин ҳолат ҳамчун маҳорати ҳуқуқӣ, малака, тарзу усулҳо, муайяннамои, банақшагирӣ, ҳалли вазифаҳо ва имконият фароҳам овардан баҳри дастрасӣ ба мақсадҳои асосии танзими ҳуқуқӣ дар фаъолияти қонунгузорӣ, ҳуқуқэҷодкунӣ, мураттабсозӣ, тафсир ва татбиқи қонун маънидод мегардад.

в) техникаи ҳуқуқӣ ҷузъи муҳимми технологияи ҳуқуқӣ мебошад. Агар технологияи ҳуқуқӣ ба саволи «чӣ тавр ва дар кадом навбат» ҷавоб диҳад, техникаи ҳуқуқӣ ба саволи «бо кадом усул ва воситаҳо» иҷро кардани амалиёти ҳуқуқиро ҷавоб медиҳад.

г) техникаи ҳуқуқиро вобаста ба мазмун ва гуногунии таъиноти амалиаш ба намудҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст:

- ҳуқуқэҷодкунӣ (эҷод ва тартиб додани меъёрҳои танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ);
- ҳуқуқистифодабарӣ (мусоидат намудан барои дар амал истифода шудани ҳуқуқ);
- ҳуқуқфаҳмондадиҳӣ (эзоҳ додани меъёрҳо ва фаҳмонда додани онҳо бо мақсади дуруст татбиқ шудани ҳуқуқ);
- низомноккунии ҳуқуқ (системакунонӣ ва дуруст нигоҳдории санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ);
- доктринаи ҳуқуқ (азназаргузаронии нақши ҳуқуқ дар ҷомеа ва манзур намудани таклифу пешниҳодҳо).

ғ) техникаи ҳуқуқиро аз рӯйи сохтори дохилӣ ва унсурҳои таркибиаш ба се қисм ҷудо кардан мумкин аст: қоидаҳои «техникаи ҳуқуқӣ», «техникаи қонунгузорӣ» ва «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» онҳо дар навбати аввал аз ҷиҳати ҳаҷм ва мувофиқи мақсаду қисматҳои мундариҷаи худ фарқ мекунанд:

- «техникаи ҳуқуқӣ» – низоми қоидаҳо, усулҳо, воситаҳо оид ба коркард, барасмиятдарорӣ, интишор, мураттабсозӣ, шарҳ ва татбиқи санадҳо-ҳуҷҷатҳо бо мақсади такмили низоми амалкунандаи ҳуқуқ ва қонунгузорӣ, самарабахшӣ ва пешгӯии он маънидод карда мешавад;

- «техникаи қонунгузорӣ» – қисми таркибии техникаи ҳуқуқӣ буда, бо техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ хос мебошад, ки якдигарро пурра менамоянд. Аммо, техникаи қонунгузорӣ нисбат ба техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ васеъ буда, дар низоми худ нисбат ба техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ боз техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, техникаи мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, интишор, мавриди амал қарор додан, тафсир, боздошт ва қатъи амали санадҳои қонунгузориро дар бар мегирад;

- «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» – маҷмуи восита ва усулҳои таҳия, қабул ва мавриди амал қарор додани санади меъёрии ҳуқуқиро дар бар мегирад, ки санади меъёрии ҳуқуқии қабулшуда, дар маҷмуъ соҳаи қонунгузориро ташкил медиҳад.

2. Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба сифати маҷмуи восита ва тарзу усулҳои мушаххаси таҳия ва коркарди санади меъёрии ҳуқуқӣ аз лиҳози амалишавӣ ва иҷрои маҷмуи фаъолияти дар давоми вақти муайян бо мазмуну муҳтавои амиқ бо расмиёти хоса таснифшавандааст, ки ҳар даври он бо равиши муайяни ташаккулёбии санади меъёрии ҳуқуқӣ тавъам буда, аз омодасозии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ оғоз ёфта, то муҳокима, коркард, такмил, қабул ва мавриди амал қарор ёфтани санади меъёриро фарогир аст. Лоиҳаи санади меъёрии ҳукуқӣ дар раванди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дорои хусусиятҳое мебошад, ки дар марҳилаи муайяни ҷараёни ҳуқуқэҷодкуниро дар шакли таҳия, пешниҳод ба мақоми қонунгузорӣ, муҳокима, мувофиқакунонӣ, қабул ва нашрро гузашта, ҳар даври он ҳамчун давоми мантиқии зинаи аввала баромад намуда, бо қабули қарору иҷрои амалкардҳои муайяни такмили мазмун ва шакли лоиҳаҳои санадҳои меёърии хуқуқӣ ифода ва расмиёти худро пайдо менамояд. Субъектони ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ машғулбуда, дар раванди такмили лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ вобаста ба табиати онҳо имкони тағйирпазириро доро мебошанд.

3. Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳам барои рушди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар маҷмуъ, ҳам барои коркарди санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҷудогона дар алоҳидагӣ ва ҳам ҷиҳати таҳия намудани қисмҳои алоҳидаи қонунгузорӣ, яъне санадҳои қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар раванди ворид намудани тағйиру иловаҳо равона шудааст. Аз ин хотир, табиати техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ аз лиҳози таҷрибаи ҳуқуқэҷунӣ вобаста ба шаклхои ишорашуда имкони тафовут ва вижагиҳоро доро мебошанд, аммо аз назари умумӣ онҳо ба принсипу арзишҳои меҳварие такя менамоянд, ки дар раванди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар маҷмуъ хамчун техникаи – тарзу усулҳои умумиэътирфошуда ба роҳбарӣ гирифта мешаванд. Дар ҳолати қабу ва мавриди амал қарор додани санади меъёрии ҳуқуқӣ функсияи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба итмом мерасад. Аз ин лиҳоз, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ қисми таркибии техникаи қонунгузорӣ буда, ҷиҳати ҳамоҳангсозии техникаи қонунгузорӣ ба илми ҳуқуқшиносӣ мусоидат менамояд.

4. Қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар низоми қоидаҳои умумии техникаи ҳуқуқӣ қисми таркибии техникаи қонунгузорӣ буда, омили муҳимми таъминкунандаи сатҳ ва сифати амлияи қонунгузорӣ дар равнади таҷрибаи ҳуқуқэҷодкунии низоми хуқуқӣ башумор меравад. Техникаи мазкур ҳамчун қисми таркибии фаъолияти қонунгузорӣ ҳам ба омилҳо ва принсипҳои умумии техникаи ҳуқуқӣ, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи қонунгузорӣ дар паҳнои муайян такя намуда дар равнади ташаккули низоми ҳуқуқӣ таҳти таъсири асосҳои умумӣ ва ҳадафҳои конститутсионӣ якдигарро пурра менамоянд. Техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз дастовардҳо, истилоҳот, мафҳумҳо, муқаррароти ҳуқуқӣ ва усулии техникаи ҳуқуқӣ, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи қонунгузорӣ дар доираи талаботи рушди низоми ҳуқуқӣ мақсаднок истифода менамояд.

5. Техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқиро аз назари ташаккул ва инкишофёбиашон дар масири таърихи рушди низоми ҳуқуқии кишвар вобаста ба замон шартан ба чор давра ҷудо кардан мумкин аст:

а) давраи то таҷрибаи шуравии фаъолияти ворид намудани тағйироту иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва рушди қонунҳо дар сарзамини Тоҷикистон. Дар ин даврон, ки фазои хуқуқии кишвар таҳти таъсири авомили мухталифи сиёсию динии аҷнабӣ дар давраҳои гуногун қарор дошта, ҳуқуқ ва таҳияи санадҳои қонунгузорӣ ба печидагиҳои зиёди мафкуравӣ тобеъ буд, табиат ва фазои ҳуқуқӣ ба меъёрҳои динию таҳмилӣ роҳ ва равиши мухталифи коркард ва таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ба амалия ворид менамуд. Мо бо таҳқиқҳои мушаххаси илмӣ ва мавзуи вуҷуди тарзу усулҳои хосаи такмили низоми қонунгузорӣ ва ҳуқуқиро дар ин даврон ба се қисмати мустақил аз назари хронологӣ эҳсос мекунем: аҳди тамаддуни зардуштӣ, исломӣ ва тобеият ба Генерал губернатории Туркистон дар минтақаҳои ҷудогонаи сарзамини кишварамон. Сарчашмаҳои ҳуқуқии аҳди зардуштӣ шаҳодат бар он дорад, ки қудрат ва неруи санади меъёрӣ дар бештари мавридҳо ба тағйирнопазирӣ ва усутувории талаботи меъёрҳои он вобастагӣ дошта ҳаддалимкон кӯшиш мекарданд, ки меъёрҳои он тағйир дода нашавад. Онҳо принсипи ҳуқуқдони римии дар Юнон машҳур Залевкро, ки «ҳар касе хоҳад ба қонунҳо тағйирот ворид созад бо банд ба мақоми қонунгузор ояд»–ро дар умум, табиатан ҷонибдорӣ намуда, ҳар нафари ба муқобили талаботи фармону амрҳои шоҳони Пешдодӣ, Каёнӣ ва Ҳахоманишию Сосонӣ баромадкунандаро ба ҳукми марг маҳкум мекарданд.

б) низоми ҳуқуқи исломӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ аз асрҳои VIII-IX тавассути шохаи мазҳаби ҳанафӣ аз ҷониби фақеҳи машҳур Муҳаммади Шайбонӣ шогирди Имоми Аъзам роҳ ёфта, баъдан дар заминаи асарҳои фақеҳони мавароуннаҳрӣ Абӯҳафси Кабири Бухорӣ, Абӯмансури Мотуридӣ, Абӯҳакими Самарқандӣ, Бурҳониддини Марғе-

лонӣ ва дигарон тавассути асарҳои машҳури фиқҳӣ рушду нумуъ ёфтааст. Аз назари табиати меъёрэҷодкунӣ ва тартиби коркарди санадҳои меъёрӣ ба андешаи профессор Холиқзода А.Ғ. ҳуқуқи исломӣ ба ҳуқуқи англисию амрикоӣ монандӣ дошта, ин ҳуқуқ тавассути ҳуқуқшиносони касбӣ рушд мекард. Қисмате аз қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии даврони исломӣ таҷрибаи қонунгузории гузаштагони форсу тоҷикро тавассути ҳуқуқшиносони маҳаллӣ ба мерос гирифтааст. Зеро масъалаҳои ба расмият даровардани санадҳои меъёрӣ хеле пештар, ҳатто дар оғози пайдоиши давлатҳои қадимӣ дар қаламрави Тоҷикистон таҳия ва татбиқ карда мешуданд. Ин қоидаҳо дорои хусусиятҳои зерин буданд:

- накши махсуси ҳуқуқшиносон дар таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- амалияи бевоситаи эҷоди меъёрҳои ҳуқуқӣ бидуни ягон таҳқиқоти илмӣ таҳия шудани онҳо;
- дар аввал ба ҳадафи муқаррар кардани меъёрҳои мавҷудаи анъанавии динӣ, талаботи ахлоқӣ хидмат мекарданд ва баъдтар дар натиҷаи фаъолияти қонунгузории давлат ба расмият дароварда мешуданд (санадҳои меъёрӣ – яъне фармонҳои подшоҳон).

в) низоми ҳуқуқи исломӣ дар аввали асри XX дар заминаи баргузор шудани инқилобҳои иҷтимоӣ тадриҷан мавқеи худро ба низоми нави ҳуқуқи шуравӣ (то соли 1929 ин ҷараён идома меёбад) во мегузорад. Дар ин давра меъёрэҷодкунии давлат дар соҳаи ташаккули ҳуқуқи нав вобаста ба сиёсати нави низоми идоракунии давлат, рушди иҷтимоӣ ва танзими самарабахши муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ҷараёни қонунгузорӣ ба амал омадааст. Марҳилаҳои нави пешрафти қонунгузории Тоҷикистон бо пайвастани Осиёи Миёна ба Россияи Подшоҳӣ ва ғалабаи ҳокимияти Шуравӣ алоқаманд мебошад. Аз лаҳзаи пайвастан ба Россия марҳилаи қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии қонунгузорӣ оғоз меёбад. Дар давраи Шуравӣ қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии қонунгузории шуравӣ, махсусан, техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо, қабули шаклҳои нави санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар шакли декретҳо, қарорҳои идоравию мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ васеъ паҳн гардида буд, ки онҳо дар ибтидои давраи Шуравӣ дар Тоҷикистон таҷрибаи зарурӣ оид ба усулҳои қонунгузорӣ ва рушди қонунгузории ҶТ заминаи асосӣ гузоштааст;

г) дар Тоҷикистони Шуравӣ техникаи қонунгузорӣ, аз ҷумла техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои ҳуқуқӣ ҳамчун низоми донишҳои назариявӣ ва рушди давлати шуравӣ аз диктатураи пролетариат то давлати умумихалқӣ ташаккул ёфт.

6. Марҳилаи аввали пайдошавии ҳуқуқ, ин усулҳои техникии таркибсозӣ ва барасмиятдарории анъанавӣ дар амалияи қонунгузорӣ мебошад, ки дар таҷрибаи аксар низомҳо ва оилаҳои ҳуқуқӣ мавҷудияти онҳо ҳамчун унсури мукаммалгардии меъёрҳои ҳуқуқӣ ба назар мерасад. Дар асоси таҳлилҳо яқин аст, ки дар давраҳои аввали шаклгирии давлатҳо

таҷрибаи қонунгузорӣ аз назарияи илмии техникаи ҳуқуқӣ дур буданд, вале ин маънои онро надошт, ки дар ҳамон остонаи ташаккули давлатҳо тарзу усулҳои хосаи коркард, эътироф ва меъёрмуқарраркунӣ барои онҳо вуҷуд надошт. Масъалаи мазкур ҳамчун мушкилӣ ва ҷавҳари такмилёбии низоми идораи давлатӣ ҳамроҳ бо ташаккули давлатҳо ва низомҳои ҳуқуқӣ пешорӯи давлатсозони нахустин истода буд. Аммо, усулҳои техникаи ташкил ва барасмиятдарории ҳуқуқи қадимӣ на дар доираи оинпарастӣ, балки дар ҷараёни эътироф ва амалишавии ҳуқуқи қадима, ки асосашро талаботи объективии рушди ҷамъият, эътирофи меъёрҳои динӣ, урфу одатҳои ҳуқуқӣ ташкил медиҳад, бо усули хосаи эътирофнамоӣ коркард карда мешуданд. Техникаи ҳуқуқӣ дар даврони оғози тамаддун ва баъдан то дергоҳ бо мураккабии сегонаи табиати меъёрҳо: меъёрҳои ахлоқӣ, динӣ ва ҳуқуқӣ, вижагӣ ва мушкилиҳои муайяни мабдавии худро доро буд, ки таъсири он ба субъектони эҷоди меъёрҳо тавъам буд. Ҳарчанд, ки дар назар вуҷуди техникаи ҳуқуқӣ дар ҷамоаҳои даврони пайдоиши давлат баҳсбарангез аст, вале воқеияти шаклгирии давлатҳо ва ташаккули низомҳои нави синфии ҳуқуқӣ дар ҳамон остонаи тамаддун авлавият ва қадимияти вуҷуди техникаи ҳуқуқиро нисбат ба худи ҳуқуқ ҳамчун маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқӣ аз назари онтологӣ, гносеологӣ ва мантиқӣ барои ҳар давлат ногузир мегардонад. Тавре Р. Иеринг андеша дорад, техникаи ҳуқуқ аз илми ҳуқуқ пештар пайдо шудааст[50].

Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз ҷониби муаллиф як қатор тавсияҳои амалӣ пешниҳод шудаанд:

1. Бо мақсади рушди қонунгузорӣ, ҷиҳати пурра намудани норасоӣ дар қонунгузорӣ ва мутобиқ намудани санадҳои қонунгузории кишвар ба талаботи техникаи қонунгузорӣ тавассути вакилони Маҷлиси вакилони халқ аз Кумита оид ба илм, маориф, фарҳанг ва сиёсати ҷавонон, ки муаллифи рисола онҷо ба ҳайси мушовири калон фаъолият менамояд, тағйиру иловаҳо ба Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» оид ба ҷудо кардани меъёрҳои «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» аз меъёрҳои «техникаи қонунгузорӣ» пешниҳод гардид:

- техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ – қоидаҳои таҳия, қабул ва мавриди амал қарор додани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

- техникаи қонунгузорӣ – қоидаҳои ворид намудани тағйиру иловаҳо, мурратабсозӣ, тафсир, интишор, мавриди амал қарор додан, боздоштан ва қатъи амали санадҳои қонунгузорӣ;

2. Дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳумҳои «фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» ва «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» муқаррар гардидааст, ки онҳо аз лиҳози доираи амал пурра бо ҳам мувофиқ нестанд. Бо мақсади мутобиқ намудан ба техникаи қонунгузорӣ ва бартараф намудани номувофиқатии мазкур мафҳуми «фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

---

[50]Ниг.: Иеринг Р. Юридическая техника, – СПб., 1906. – С. 4.

- фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ – фаъолияти расмии субъекти ҳуқуқэҷодкунанда оид ба таҳия, қабул ва мавриди амал қарор додани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ.

3. Дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» меъёрҳо вобаста ба «фаъолияти қонунгузорӣ» ва «субъектони қонунгузор» васеъ истифода мегардад, аммо дар мафҳумҳои асосии Қонуни мазкур мафҳум ва мазмуни онҳо шарҳ дода нашудааст. Бо мақсади мутобиқ намудан ба талаботи техникаи қонунгузорӣ ва пурра намудани норасоии мазкур, ҳамзамон, ҷудо намудани меъёрҳои «фаъолияти қонунгузорӣ» аз «фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳумҳои «фаъолияти қонунгузорӣ» ва «субъектони қонунгузор» бо мазмуни зерин илова карда шаванд:

- фаъолияти қонунгузорӣ – фаъолияти расмии субъекти қонунгузор оид ба қоидаҳои ворид намудани тағйиру иловаҳо, мураттабсозӣ, тафсир, интишор, мавриди амал қарор додан, боздошт ва қатъи амали санади қонунгузорӣ;

- субъектони қонунгузор – аъзои Маҷлиси миллӣ, вакили Маҷлиси намояндагон, Президенти ҶТ, Ҳукумати ҶТ ва Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон[51].

4. Дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва фаъолияти қонунгузории кишвар моддаҳои 55 ва 56 ба масъалаҳои ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бахшида шудааст. Аммо, қонуни мазкур мафҳуми «ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ»-ро пешниҳод накардааст. Аз ин лиҳоз, ба мақсад мувофиқ дониста мешавад, ки ҷиҳати баланд бардоштани сатҳу сифати қонунгузории ҶТ ва мутобиқ намудан ба талаботи техникаи қонунгузорӣ дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», мафҳуми «Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» бо мазмуни зерин илова карда шавад:

«**Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ** – фаъолияти расмии мақомоти қонунгузор ва ҳуқуқэҷодкунанда дар доираи қоидаҳои умумии техникаи ҳуқуқист, ки ба бартараф намудани норасоиҳои имлоӣ, техникӣ, ҳуқуқӣ ва мувофиқ намудани матни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба талаботҳои нави муносибатҳои ҷамъиятист».

5. Таҷрибаи ҳафтсола дар мақоми қонунгузор муайян намуд, ки дар аксар мавридҳо ҳангоми таҳияи лоиҳаи санадҳои қонунгузорӣ оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо, теъдоди меъёрҳои пешниҳодшаванда дар муносибат бо меъёрҳои мавҷуда ва ҳаҷми санади меъёрии хуқуқӣ густурда ва мураккаб мебошанд. Ин ҳолат вазъи татбиқи сарчашмаи ҳуқуқиро вазнин менамояд. Бо мақсади дар амалия дуруст татбиқ намудани он, аз

[51] Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.

ҷониби субъектони танзимкунанда ва ба мушкилӣ дучор нагардидан ё роҳ надодан ба иштибоҳ ҳангоми мураттабсозии санадҳои қонунгузорӣ, пешниҳод мешагардад, ки лоиҳаҳои таҳияшавандаи санадҳои қонунгузорӣ аз 30 қисм зиёд набошанд. Дар ҳолати зиёд будани тағйиру иловаҳо ба санади қонунгузорӣ, пешниҳодҳо ё дар лоиҳаи алоҳида баррасӣ гардад ё дар таҳрири нав худи санади меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шавад.

6. Таҷрибаи қонунгузории ҶТ нишон медиҳад, ки ҳангоми дар як модда ё ба як қисми моддаи санадҳои қонунгузорӣ ду ва ё зиёда тағйиру иловаҳо ворид мегарданд, таҷрибаи ягона дида намешавад. Бо ин мақсад, пешниҳод мегардад, ки ҷиҳати бартараф намудани норасоии мазкур ҳангоми ворид намудани тағйиру иловаҳо ба сархатҳо, қисмҳо ва ё моддаи муайян бо чунин мазмун нишон дода шавад: (масалан, дар моддаи 10: ё дар қисми 2 моддаи 10:) дар сурати мавҷуд будани тағйирот ба қисмҳои таркибии модда бо низом аз поён ба боло яъне аз, сархат, зербанд, банд, ва ниҳоят қисм ишора карда шаванд.

7. Таҳлилҳо нишон дод, ки дар таҷрибаи амалияи қонунгузории ҶТ ҳолатҳое ба мушоҳида мерасанд, ки ҳангоми илова, иваз ё хориҷ намудани як калима, ибора ва ё рақамҳои алоҳида дар як вақт дар як чанд модда ё бандҳои алоҳида зарурути тағйироти мазкур ба миён меояд. Дар ин гуна ҳолатҳо, чунин ишора мешавад: «дар ҳамин модда ва минбаъд дар тамоми матни қонун калима ва ё рақами мазкур иваз, тағйир ё хориҷ карда шавад». Чунин тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳоро қонунгузор маҳдуд накардааст. Вале, ҳангоми татбиқи техникаи мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки яке аз қоидаҳои муҳимми ҳуқуқтатбиққунӣ мебошад, мушкилии зиёдеро ба миён меорад. Бинобар ин, ҷиҳати рушди қонунгузории ҶТ ва бартараф намудани норасоии мазкур зарурат ба миён омадааст, ки ҷумлаи сеюми қисми 2 моддаи 56 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«Дар сурати ворид намудани тағйиру иловаҳо дар шакли ҷамъи калимаҳо қисмҳои таркибии санади меъёрии ҳуқуқӣ пурра бо низом нишон дода шаванд».

8. Таҷрибаи ҳуқуқэҷодкунӣ нишон медиҳад, ҳангоми аз эътибор соқит намудани санадҳои қонунгузорӣ ва қабул намудани санади қонунгузории нав, ки санади зерқонунии амалкунанда пурра ва ё қисман ба он мухолифат мекунад, тақдири қувваи ҳуқуқии санади зерқонунӣ номуайян мемонад. Дар чунин ҳолат барои боздошт, қатъ ва тағйироти қисмати санади зерқонунӣ ҷиҳати мутобиқ кардани он ба санади қонунгузорӣ пешниҳод мегардад, ки дар қисми 3 моддаи 57 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» муҳлати муайян муқаррар карда шавад:

«Агар санадҳои зерқонунии амалкунанда пурра ва ё қисман ба қисми таркибии санади қонунгузории навқабулшуда, мухолифат дошта бошад, дар муҳлати то се моҳ субъекти ҳуқуқэҷодкунанда уҳдадор аст, матни санади зерқонуниро ба талаботи санади қонунгузории нав мутобиқ намояд».

9. Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ истифодаи истилоҳ ё ибораи «интишори расмии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» васеъ истифода мегардад. Аммо, дар санадҳои қонунгузорӣ мафҳуми он шарҳ дода нашудааст. Бо мақсади мутобиқ намудан ба талаботи техникаи қонунгузорӣ ва пурра намудани норасоии мазкур дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳуми «интишори расмии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» бо мазмуни зерин илова карда шавад:

«Интишори расмии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ – шакли пурраи матни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба истисноӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки сирри давлатӣ ё сирри дигари бо қонун ҳифзшавандаро дар бар мегиранд, дар нашрияҳои расмӣ ройгон интишор мегарданд».

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки муаллиф мақсад ва вазифаҳои дар назди худ гузоштаро ба таври комплексӣ бо дарназардошти вазъи имрӯзи рушди низоми қонунгузорӣ ҳақиқатнигорона дар доираи манфиати давлати миллӣ ва рушди фаъолияти қонунгузории парлумони касбӣ баррасӣ намудааст. Таҳқиқоти гузаронидашуда ба рушди минбаъдаи мавзуи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таъсири мусбат расонида, ба соҳаҳои дигари илми ҳуқуқшиносӣ ва илмҳои ба мавзуи мазкур алоқаманд, ҳамчун сарчашмаи назарӣ ва амалӣ баромад менамоянд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ имкон медиҳанд, ки мушкилоти мавҷудаи назариявӣ ва амалии мафҳумҳои ба мавзуи мазкур рабтдошта, тавзеҳ дода шаванд ва дар такмили раванди қонунгузории парлумони касбӣ истифода гарданд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дар он ифода меёбад, ки хулосаву пешниҳодоти дар рисола таҳиянамудаи муаллиф метавонанд дар самтҳои зерин ҳадафмандона истифода гарданд: такмили фаъолияти қонунгузорӣ дар соҳаи техникаи ҳуқуқӣ; техникаи қонунгузорӣ; техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ; техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ; техникаи мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ; тафсир, боздошт ва қатъи амали санадҳои меъёрии ҳуукуқӣ; дар корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ҳангоми бурдани коркардҳои минбаъда доир ба мавзуи диссертатсия ва дар ҷараёни таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифода дар раванди қонунгузорӣ устувор собит шудааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзуи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ бо шиносномаи ихтисоси илмии 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия ҳамчун корманди масъули парлумони касбӣ, ки дар раванди таҳияи санадҳои қонунгузорӣ бевосита ширкат меварзад бо

сатҳи навгонии илмии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд пурра мутобиқ буда, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар семинарҳои назариявӣ ва конференсияҳои илмӣ-амалӣ ҳамчун хулосаи мутахассиси касбӣ дар рушди соҳа, муҳим арзёбӣ гашта, нақши муаллиф дар таҳияи лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва тағйиру иловаҳо ба он дар парлумони касбӣ назаррас аст. Муаллиф дар коркарди лоиҳаи амалкунанадаи Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ҳамроҳ бо роҳбари илмиаш бевосита якуним сол заҳмат кашидааст. Ҳамзамон, дар муддати 7 соли корӣ дар парлумони касбӣ ба бештар аз 200 лоиҳаҳо хулосҳо омода намуда, дар коркарди беш аз 50 лоиҳаи санадҳои конунгузорӣ бевосита ширкат варзидааст. Ҳамзамон, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби диссертатсия саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода карда шуда, дар ҷаласаи кафедра муҳокима ва ба ҳимоя тавсия карда шудааст. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои зерин дар шакли маъруза пешниҳод шудаанд: конференсияи байналмилалии илмию амалӣ бахшида ба «70-умин солгарди қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон», маъруза дар мавзуи «Назаре ба усули илмият дар қонунгузории давлати миллӣ» (Душанбе, соли 2019): конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Масъалаҳои назариявии амалисозии ҳуқуқи инсон дар ҶТ», маъруза дар мавзуи «Ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ ва коллективӣ дар мизони соҳибихтиёрии давлатӣ» (Душанбе, 7-уми декабри соли 2020): конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Нақши идоракунии давлатӣ дар раванди саноатикунонии босуръати ҶТ», маъруза дар мавзуи «Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузории ҶТ дар давраҳои Шуравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ» (Душанбе, соли 2022): конференсияи байналмилалии илмию амалӣ «XII хонишҳои Ломоносов» дар мавзуи «Рӯзи илми тоҷик ва 30-солагии барқарор шудани муносибатҳои дипломатии ҶТ ва Федератсияи Россия», маъруза дар мавзуи «Мафҳум ва намуди техникаи ҳуқуқӣ» (Душанбе, соли 2022): конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Нақши оила дар рушди босуботи давлатдории миллӣ», маъруза дар мавзуи «Унсурҳои таркибии техникаи қонунгузорӣ» (Душанбе, соли 2022). Инчунин нуктаҳои асосии назариявии ба ҳимоя пешниҳодшуда дар фаъолияти мақомоти олии қонунгузорӣ – Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии ҶТ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ ва субъектони ҳуқуқэҷодкунанда истифода мешаванд. Донишу хулосаҳои илмии муаллиф дар коркард ва такмили беш аз 200 лоиҳаи санадҳои қонунгузорӣ бевосита истифода шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Доир ба мавзуи диссертатсия ва моҳияти он аспирант 11 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла, 6 адади онҳо

дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ ва 5 мақола дар нашрияҳои дигар ба табъ расонидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисола аз феҳристи ихтисоратҳо, муқаддима, ду боб, нуҳ зербоб, хулоса ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Ҳаҷми умумии диссертатсия 195 саҳифаро ташкил медиҳад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ (ФИШУРДА)

Дар **муқаддима** мубрам будани мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ асоснок гардида, алоқамандии мавзуъ бо дигар корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, дараҷаи омӯзиши илмии он, объект, мавзуъ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян шуда, асосҳои методологию назариявӣ ва заминаҳои меъёрии он тавсиф гадидаанд. Ҳамчунин, дар ин қисмати навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ, аҳаммияти назариявию амалӣ ва тасвиби натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дарҷ гардида, саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ нишон дода шуда, сохтори рисолаи диссертатсионӣ тавзеҳ дода шудааст.

Боби якуми диссертатсия – «**Мафҳуми техникаи ҳуқуқӣ**» ном дошта, аз чор зербоб иборат буда, дар доираи масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ вобаста ба мафҳум ва намудҳои техникаи ҳуқуқӣ, мафҳум, хусусиятҳо ва унсурҳои таркибии техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, мафҳуми техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ ва қоидаҳои техникӣ – ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар низоми қоидаҳои умумии техникаи ҳуқуқӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Зербоби якум – **«Мафҳум ва намудҳои техникаи ҳуқуқӣ»** номгузорӣ шуда, дар он муаллиф аҳаммияти таҳқиқи таърихии мавзуи номбурдаро ҷиҳати такмил додани санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда муҳим арзёбӣ намудааст. Муаллиф иброз менамояд, ки дарки дурусти техникаи ҳуқуқӣ, ки асоси фаъолияти қонунгузорӣ ва ҳуқуқэҷодкуниро муқаррар мекунад, бе донистани мафҳум, намудҳо ва унсурҳои таркибии он ғайриимкон аст. Қайд мегардад, ки таърихи давлатдории тоҷикон ба ҳазорсолаҳо мерасад, аммо мафҳум ва намудҳои техникаи ҳуқуқӣ дар қонунгузории Тоҷикистон таърихи начандон куҳан дошта, он ҳангоми гузариш аз низоми динӣ – анъанавии ҳуқуқ ба низоми ҳуқуқии шуравӣ ба миён омадааст. Илова бар ин, мавзуи таҳқиқшаванда то ҳол ҳамчун объекти таҳқиқоти илмӣ қарор нагирифта, рисолаи илмии мазкур нахустин таҳқиқоти маҷмуи доир ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ мебошад.

Дар ин бахши таҳқиқот диссертант муайян намудааст, ки техникаи ҳуқуқӣ дар замони шуравӣ аз ҷониби мутахассисон мавриди таҳлил ва

омӯзиш қарор дода шудааст, аммо назарияҳо оид ба техникаи ҳуқуқӣ то ҳол сермаъно боқи мондааст. Ӯ яке аз сабабҳои чунин гуногунфикриро дар муқаррар нагардидани мафҳуми қавии техникаи ҳуқуқӣ, элементҳои таркибии он, нақш ва ҷойи ин техникаро дар илми ҳуқуқшиносӣ меҳисобад.

Ғайр аз ин диссертант дар асоси таҳлили меъёрҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳод менамояд, ки дар хусуси қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар сарчашмаҳои ҳуқуқӣ диққати зиёд дода шуда, андешаҳои мутахассисон низ дар ин бобат гуногун арзёбӣ гардидааст. Ба андешаи муаллиф техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба техникаи қонунгузорӣ хос мебошад. Агар савол ба миён гузорем, ки таносуби техникаи қонунгузорӣ аз техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар чист? пас гуфтан мумкин аст, ки дар маҷмуъ ҳарду бо ҳам алоқамандии зич доранд ва ҳамдигарро пурра менамоянд. Аммо, техникаи қонунгузорӣ нисбат ба техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ васеъ буда, дар худ ба ғайр аз техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ боз техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо, техникаи мураттабсозӣ, тафсир, бздошт ва қатъи амалӣ санахои қонунгузориро дар бар мегирад. Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ барои таҳияи қисматҳои алоҳидаи қонунгузорӣ мусоидат мекунад. Дар ҳолати қабул ва мавриди амал қарор додани санади меъёрии ҳуқуқӣ функсияи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба итмом мерасад.

Зербоби дуюм – **«техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ: мафҳум, хусусиятҳо ва унсурҳои таркибии он»** ном дошта, бо назардошти омӯзиши андешаҳои мухталифи олимон муаллиф мафҳуми хусусият ва унсурҳои таркибии техникаи ҳуқуқэҷодкуниро шарҳ дода аз ҷумла, таъкид намудааст, ки техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ин маҷмии восита ва усулҳои таҳия, қабул ва мавриди амал қарор додани санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад, ки санади меъёрии ҳуқуқии қабул шуда, дар маҷмуъ соҳаи қонунгузориро ташкил медиҳад. Ба назари муаллиф ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ аз омодасозии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ оғоз меёбад. Лоиҳаи санади меъёрии ҳукуқӣ дорои хусусиятҳое мебошад, ки дар марҳилаи муайяни ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ-таҳия, пешниҳод ба мақоми қонунгузорӣ, муҳокима, мувофиқакунонӣ ва қабулро мегузарад. Ғайр аз ин дисертант дар асоси таҳлили меъёрҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ қайд менамояд, ки риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар давраи омодасозии лоиҳаи қонун аҳаммияти аввалиндараҷа дорад, зеро риояи қоидаҳо, усулҳо, воситаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар ин марҳилаи таҳияи лоиҳаи сифатноки қонун ва мувофиқан сифати дигари санадҳои дар асоси он қабулшаванда вобастагии зич дорад. Аз ин лиҳоз, дар сарчашмаҳои ҳуқуқӣ ба қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ диққати махсус дода шудааст.

Диссертант дар баробари баррасии мавзуи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ алоқамандии онро бо техникаи қонунгузорӣ мавриди таҳқиқ қарор додааст. Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ қисми таркибии техникаи қонунгузорӣ буда, бо техникаи қонунгузорӣ хос мебошад ва якдигаро пурра менамоянд. Ам-

мо, техникаи қонунгузорӣ нисбат ба техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ васеътар мебошад, дар худ нисбат ба техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ боз техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо, мураттабсозӣ, тафсир, боздошт ва қатъи амалӣ санадҳои қонунгузориро дар бар мегирад.

Муаллиф дар асоси таҳлилҳои ҳуқуқӣ пешниҳод менамояд, ки дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» меъёрҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ аз меъёрҳои техникаи қонунгузорӣ ҷудо карда, дар алоҳидагӣ шарҳ дода шаванд. Вобаста ба бартараф намудани мафҳумҳои қайдшуда андешаи муаллиф пешниҳод шудааст.

Зербоби сеюм - **«мафҳуми техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ»** бахшида шуда, нахуст мафҳум ва аҳаммияти техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ баррасӣ шуда, баъзе масъалаҳои умумӣ аз қабили гуногунфикрии олимони ҳуқуқшинос вобаста ба мазмуни мафҳуми мазкур ва таносуби он бо техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи қонунгузорӣ таҳлил шуда, дар хусуси аз эътибор соқит донистан ва қатъи амалӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ, муҳлати амали санади меъёрии ҳуқуқӣ ва дар таҳрири нави қабул кардани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки бо роҳи ворид намудани тағйиру иловаҳо амалӣ карда мешаванд, маълумоти мухтасар оварда шудааст.

Дар бахши мазкур диссертант муайян намудааст, ки дар илми ҳуқуқшиносӣ муносибатҳои гуногуни техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амал менамояд. Он дар таносуб бо техникаи ҳуқуқӣ барои фаҳмиши қоида, усул ва тарзи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ вуҷуд доранд, ки дар фаъолияти қонунгузорӣ онҳо на ҳамеша дуруст татбиқ мегарданд. Ба андешаи муаллиф дар солҳои охир ба мушкилоти назариявии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таваҷҷӯҳ бештар гаштааст.

Иброз мешавад, ки ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, қисми таркибии фаъолияти қонунгузорӣ мебошад. Дар чунин ҳолат механизми ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд мукаммал ва инкишофёбанда бошанд, ки ин вазифаи аввалиндараҷаи қонунгузорӣ маҳсуб меёбад. Аз ин лиҳоз, ба низоми қонунгузорӣ навоварӣ ворид карда, муқарраротҳи куҳнашуда ва хислати ҳуқуқиашонро аз даст дода, ба муқарраротҳи нави шароити ҷамъиятӣ мувофиқ ва ба талаботи ҳаёт ва инкишофи ҷомеа ҷавобгу бояд иваз карда шаванд. Ба андешаи дисертант ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ кофӣ аст, ки он аз нав хислати ҳуқуқӣ пайдо намояд.

Дар асоси таҳлилҳои ҳуқуқӣ муаллиф муайян менамояд, ки техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қисми таркибии техникаи қонунгузорӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз, пешниҳод менамояд, ки ҷиҳати рушди қонунгузорӣ ҶТ ва мутобиқ намудан ба техникаи қонунгузорӣ ба моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии

ҳуқуқӣ» мафҳуми «Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» илова карда шавад. Ҷиҳати бартараф намудани норасоии мазкур мафҳуми муаллиф пешниҳод шудааст.

Зербоби чорум – «**қоидаҳои техникӣ–ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар низоми қоидаҳои умумии техникаи ҳуқуқӣ**» номгузорӣ гардида, дар он аҳаммияти ҳуқуқии қоидаҳои техникӣ–ҳуқуқии номбурда баррасӣ шуда, аломатҳои асосӣ ва иловагии он таҳлил ва мазмуни ҳар яки он равшан гардидааст.

Дар бахши мазкур андешаи мутахассисон оид ба норасоиҳо дар қоидаҳои умумии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо дар низоми қонунгузорӣ гуногун мебошанд. Масъалаи илова, иваз ё хориҷ намудани як калима, ибора ва ё рақамҳои алоҳида дар як вақт дар як чанд модда ё бандҳои алоҳида аз рӯйи матн ба миён меояд, доир ба ин муайян мегардад, ки миёни олимон назари ягона ҷой надорад. Муаллиф ҷонибдорӣ нуқтаи назаре мебошад, ки чунин тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳоро қонунгузор маҳдуд накардааст, аммо ҳангоми татбиқи техникаи мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки яке аз қоидаҳои асосии ҳуқуқтатбиқкунӣ мебошад, мушкилии зиёдеро ба миён меорад, душвор мешуморад.

Дар асоси таҳлилҳои ҳуқуқӣ муаллиф пешниҳод менамояд, ки ба ҷумлаи сеюми қисми 2 моддаи 56 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ҷиҳати бартараф намудани норасоии мазкур тағйирот вобаста ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз рӯйи матн дар шакли ҷамъи калимаҳо ворид карда шавад. Вобаста ба бартараф намудани норасоии қайдшуда муаллиф меъёри мушаххасиро пешниҳод намудааст.

Дисертант чунин мешуморад, ки таснифи гуногуни техникӣ–ҳуқуқии аз эътибор соқит донистан ё қатъи амали санади меъёрии ҳуқуқӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ боиси гуногунандешӣ гардидааст. Муаллиф мавқеи олимонро дар ин бахш таҳлил намуда вобаста ба он назари худро иброз намудааст:

- аз эътибор соқит донистан ё қатъи амали санади меъёрии ҳуқуқӣ бевосита дар баробари қабули санади меъёрии ҳуқуқии нав мавриди амал қарор мегардад. Ин таҷрибаи мусбӣ буда, солҳои охир хеле маъмулист ва бо ин талаботи қонун пурра риоя мегардад;
- аз эътибор соқит донистан ё қатъи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тавассути санади дигари баробардараҷа амалӣ гардонида мешаванд, ки дар муҳлати нисбатан дертар аз санаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии нав ба амал бароварда шудаанд. Чунин таҷрибаи аз эътибор соқит донистан ё қатъи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аслан барои он санадҳои меъёрии ҳуқуқие татбиқ карда шудаанд, ки бо сабабҳои гуногун дар вақташ аз эътибор соқит карда нашуда буданд.

Ғайр аз ин диссертант якчанд мушкилиҳои мавзуи зербобро баррасӣ намуда, меафзояд, ки дар дар адабиётҳои ҳуқуқӣ вобаста ба мафҳуми қо-

идаҳои техникӣ–ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар низоми қоидаҳои умумии техникаи ҳуқуқӣ андешаи ягона ҷой надорад. Ӯ яке аз сабабҳои чунин гуногунфикриро дар муқаррар нагардидани мафҳуми болозикр дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳисобида. Бо мақсади ҳалли мушкилоти мазкур пешниҳод менамояд, ки дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳумҳои зикршуда шарҳ дода шавад шавад. Мафҳуми муаллиф пешниҳод шудааст.

Боби дуюми диссертатсия – **«Техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ таҳлили назариявӣ ва амалӣ»** ном дошта, аз панҷ зербоб иборат мебошад.

Зербоби якум – **«Тағйиру иловаҳо ба қонунгузории Тоҷикистон дар давраҳои шуравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ: таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ»**, номгузорӣ гардида, дар он масоили таърихи рушди қонунгузории Тоҷикистон ва таҳлили муқоисавии қоидаҳои ворид намудани тағйиру иловаҳо дар давраҳои шуравӣ ва соҳибистиқлолии ҶТ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Муаллиф аҳаммияти таҳқиқи таърихии мавзуи номбурдаро аз рӯйи ташаккул ва инкишофёбиашон ба се давра ҷудо кардааст:

а) давраи якум ин рушди қонунҳо дар ҶТ дар аввали асри XX ҳангоми гузариш аз низоми динӣ – анъанавии ҳуқуқ ба низоми ҳуқуқии шуравӣ.

б) давраи дуюм марҳилаҳои пешрафти қонунгузории Тоҷикистон бо пайвастани Осиёи Миёна ба Россияи подшоҳӣ ва ғалабаи ҳокимияти Шӯравӣ алоқаманд мебошад. Аз лаҳзаи пайвастан ба Русия марҳилаи қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии қонунгузорӣ оғоз меёбад, ки барои рушди қонунгузории ҶТ заминаи асосӣ гузоштааст, ба ҳисоб меравад.

в) давраи сеюм дар Тоҷикистони Шӯравӣ техникаи қонунгузорӣ, аз ҷумла техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳӯқуқӣ, ҳамчун низоми донишҳои назариявӣ, қоидаҳои истифодаи воситаҳо ва усулҳои бақайдгирии техникӣ ва ҳуқуқии санадҳои меъёрӣ ташаккул ёфт.

Ғайр аз ин дисертант дар асоси таҳқиқоти меъёрҳои таърихи-ҳуқуқии қонунгузории Тоҷикистон муайян намудааст, ки қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқӣ тоисломии халқҳои Осиёи Миёна ва Эрон интегративӣ буд, ки дар худ меъёрҳо ва қонуну қоидаҳои яҳудӣ, насронӣ ва зардуштиро дар бар мегирифт. Сарчашмаҳои ҳуқуқи мусулмонӣ –Қуръон, Сунна, иҷма ва қиёс низ дар ин давра равнақ ёфта ба истилоҳоти техникӣ-ҳуқуқӣ таъсир расонид. Ҷанбаҳои техникӣ-ҳуқуқии меъёрэҷодкунӣ ба қонуну қоидаҳои исломӣ тобеъ шуданд.

Инчунин, дар асоси таҳлилҳои ҳуқуқӣ муаллиф муайян намудааст, ки техника ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистони Шуравӣ зери таъсири қонунгузории Ҷумҳурии Шуравии Федеративии Сотсиалистии Россия ашаккул ёфтааст.

Зербоби дуюм – **«Техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи ҶТ»** муаллиф дар ин қисмати кор манбаъҳои зиёдро вобаста ба муайян намудани техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияро таҳлилу баррасӣ намуда мафҳумҳои асосӣ, принсипҳо, назарияҳо, ҷанбаҳои амалии танзими ҳуқуқии конститутсиониро таҳқиқ мекунад. Дар ин бахш диссертант якчанд мушкилиҳои мавзуи зербобро баррасӣ намуда қайд менамояд, ки дар илми ҳуқуқшиносӣ вобаста ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсия андешаи ягона ҷой надорад. Ӯ яке аз сабабҳои чунин гуногунфикриро дар муқаррар нагардидани таҷрибаи ягонаи ҷаҳонӣ оид ба тартиби қабул, ворид намудани тағйиру иловаҳо ва аз эътибор соқит донистани амали Конститутсия меҳисобад.

Диссертант муайян намудааст, ки ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсия гарчанде нисбат ба қабули лоиҳаи Конститутсия мураккаб набошад, лекин ворид намудани ин дигаргуниҳо аз тағйиру иловаҳои кодексҳо ва қонунҳо фарқ мекунад. Дар амалияи ҷаҳонӣ тарзҳои гуногуни ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсия дида мешавад. Ин тарзҳо вобаста аз сохти конститутсияҳои сахт ва нарм мебошад.

Ғайр аз ин диссертант дар асоси таҳлили техникӣ-ҳуқуқӣ муайян менамояд, ки Конститутсияҳои нарм, ба мисли қонунҳои амалкунанда тағйир дода мешаванд. Конститутсияҳои сахт бо тариқи мураккаб сурат мегирад, ки баъзе меъёрҳои он тағйирнопазир эълон карда мешаванд. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки чунин амалия дар таҷрибаи ҷаҳонӣ сол ба сол зиёд шуда истодааст, ки чунин маҳдудиятҳо устуворию пойдории конститутсияро таъмин мекунанд.

Ғайр аз ин муаллиф дар асоси таҳлили меъёрҳои техникаи тафсири Конститутсия мухтасар маълумот додааст, ки инкишофи Конститутсия тавассути тафсири меъёрҳои он имкон медиҳад, ки қонуни асосӣ такмил ёбад ва бо тамоми иқтидораш амалӣ шавад. Тафсир дар давлатҳои пешрафта як тартиби ворид намудани тағйирот ба Конститутсия мебошад, ки тавассути Суди Олии ин кишварҳо амалӣ мегардад. Дар иртибот ба ин масъала муаллиф фикрҳои мутахассионро баррасӣ намуда, назари худро оид ба сабабҳои чунин тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳо баён кардааст. Ҳангоми тафсири конститутсия бояд мазмуни меъёрҳои он фаҳмонида шуда, иқтидори он баланд бардошта шавад. Дар баробари ин Конститутсияро ба ҳолатҳои ҳаётӣ мутобиқ кард, ва дар ин раванд меёърҳои Конститутсия тавассути тафсири он набояд тағйир дода шаванд.

Зербоби сеюм – **«Қоидаҳои техникӣ–ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузории ҶТ »** номида шудааст. Дар ин қисмати кор муаллиф ба ин назар аст, ки дар илми ҳуқуқшиносӣ муносибатҳои гуногуни ворид намудани тағйирирот ба меъёрҳои қонунгузорӣ вуҷуд доранд, ки дар фаъолияти қонунгузорӣ онҳо на ҳамеша дуруст татбиқ мегардад. Аз ин рӯ, дар солҳои охир ба мушкилиҳои назариявии

ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузорӣ таваҷҷӯҳ бештар гаштааст.

Диссертант мавқеи олимонро вобаста ба нуқтаи назари онҳо, ба чор гӯруҳ тақсим намудааст, ки гурӯҳи якум, ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузорӣ дар шакли умум, дуюм тартиби ворид намудани тағйиру илова ё хориҷ намудани калимаҳо, рақамҳо, ҷумлаҳо дар қисми таркибии санадҳои қонунгузорӣ, сеюм тағйир додани таркибии санадҳои қонунгузорӣ ва воҳиди сохтори он, чорум дар таҳрири нав баён намудани санади қонунгузориро ҷудо карда, ҳар яки онро дар алоҳидагӣ мавриди таҳлил ва аз диди худ баҳогӯзорӣ кардааст. Дар робита ба ин муаллиф мавқеи хешро муайян намуда, ба андешаи ӯ ҳангоми ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузорӣ ҳар як тағйиру иловаҳои воридшаванда ба кадом модда, қисм, банд, зербанд ё сархати санади қонунгузорӣ дахл дошта дар алоҳидагӣ бояд нишон дода шавад.

Ғайр аз ин диссертант дар асоси таҳлили меъёрҳои техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санади қонунгузорӣ фикрҳои мутахассионро баррасӣ намуда, назари худро оид ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузорӣ баён кардааст, ки ҳангоми ворид намудани тағйирот ба санадҳои қонунгузорӣ бояд, пайдарҳамии низоми сохтори он ҳифз карда шаванд.

Муаллиф чунин мешуморад, ки ҳангоми таҳияи лоиҳаи санадҳои қонунгузорӣ оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо бо мақсади дар амалия дуруст татбиқ намудан аз ҷониби субъектони танзимкунанада ва ба мушкили дучор нагардидан ё роҳ надодан ба иштибоҳо ҳангоми татбиқи техникаи мураттабсозии санадҳои қонунгузорӣ лоиҳаи таҳияшаванда аз 30 қисм зиёд набошанд ва дар ҳолати зиёд будани тағйиру иловаҳо ба санади қонунгузорӣ дар лоиҳаи нав баррасӣ гардад ё дар таҳрири нав қабул карда шавад.

Зербоби чорум – **«Қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунии ҶТ»** нахуст мафҳум ва аҳаммияти қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунии баррасӣ шуда, баъзе масъалаҳои умумӣ аз қабили гуногунфикрии олимони ҳуқуқшинос вобаста ба мазмуну унсурҳои таркии ва таносуби он бо техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузорӣ таҳлил шуда, маълумоти мухтасар оид ба тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои зерқонунӣ оварда шудааст. Баъдан дарҷ мегардад, ки дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» вожаи «ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунии» зиёд истифода гардида, аммо мафҳуми махсуси он ҳамчун «қоидаи техникӣ-ҳуқуқӣ» кушода нашуда, танҳо тартиб амалӣ намудани он дар Қонуни мазкур нишон дода шудааст.

Муаллиф манбаъҳои зиёдро вобаста ба муайян намудани мазмуни қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои

меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ таҳлилу баррасӣ менамояд. Ба қавли муаллиф, санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ, дар навбати худ ба ду гурӯҳ ҷудо мегарданд.

- санадҳои зерқонунии бевосита, ки дар асос ва барои иҷрои санадҳои қонунгузорӣ қабулшаванда (фармон, қарор ва фармоиш);
- санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунии бавосита, ки бо дигар санади ҳуқуқӣ қабул ё тасдиқ гардидааст. (дастур, низомнома оиннома, қоида, дастурамал).

Ҳамчунин, зимни таҳлили зербоби мазкур муаллиф зикр менамояд, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ хусусияти мустаҳкамкунӣ дошта, меъёрҳои қонунҳо дар санадҳои зерқонунӣ ба таври васеъ, равшан ва мушаххас ифода карда мешавад.

Дар ин бахш диссертант якчанд мушкилиҳои мавзуи зербобро баррасӣ намуда меафзояд, ки дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии ҶТ дар хусуси аз эътибор соқит донистан ё боздошти санадҳои зерқонунӣ, ки дар асос ва барои иҷрои санадҳои қонунгузорӣ қабул карда шудааст ва дар якҷоягӣ мавриди амал қарор доранд, ҳангоми аз эътибор соқит намудани санадҳои қонунгузорӣ дар ин гуна ҳолатҳо дар бораи санадҳои зерқонунӣ низ мақоми қонунгузор бояд дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» меъёрҳои муайян муқаррар намояд. Вобаста ба бартараф намудани норасоии қайдшуда андешаи муаллиф пешниҳод шудааст.

Зербоби панҷум – **«Техникаи интишори тағийру иловаҳои санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ ва қабули онҳо дар таҳрири нав дар ҶТ»** номида шуда, дар он моҳият, аломатҳо ва мафҳуми техникаи интишори тағийру иловаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қабули онҳо дар таҳрири нав баррасӣ шудааст. Зимнан дар натиҷаи таҳлили адабиётҳои зиёди ҳуқуқӣ муаллиф ба хулосае меояд, ки зери мафҳуми «техникаи интишори тағийру иловаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қабули онҳо дар таҳрири нав» ин ҳуқуқу озодиҳо ва уҳдадориҳои инсон ва шаҳрвандро фаҳмидан мумкин аст, ки бо мақсади дастрас намудани маълумот оид ба қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ ва ҷиҳати дуруст татбиқ намудани он аз ҷониби субъектони иҷрокунанда мебошад.

Дар зербоби мазкур масъалаи таҳлили меъёрҳои техникаи интишори тағийру иловаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қабули онҳо дар таҳрири навро матраҳ шуда, фикрҳои мутахассионро баррасӣ намуда, назари худро оид ба техникаи интишори тағийру иловаҳои ба санадҳои қонунгузорӣ баён кардааст. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ баъди аз ҷониби мақомоти ваколатдори ҳуқуқэҷодкунанда бо назардошти тамоми меъёрҳои муқаррарнамудаи техникаи қонунгузорӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ қабул шуда, дар нашрияҳои расмӣ интишор карда шаванд, зеро ҳадаф аз интишори расмии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ин ба эътибори ҷомеа расонидани мазмун ва мундариҷаи матни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад.

Омӯзиши техникаи интишори тағийру иловаҳои санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ ва қабули онҳо дар таҳрири нав нишон медиҳад, ба қисми 1 модда

66 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» тағйиру иловаҳо ворид карда, дар баробари нашрияҳои расмӣ, сомонаи махсуси электронӣ барои интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ расман эътироф карда шавад, зеро чунин таҷриба дар давлатҳои пешрафтаи дунё мақоми расмиро гирифтааст. Вобаста ба ворид намудани тағйиру иловаҳои қайдшуда андешаи муаллиф пешниҳод шудааст.

ХУЛОСАҲО

Дар асоси омӯзиши паҳлуҳои назарӣ ва амалии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ чунин хулосаҳои илмӣ пешниҳод карда мешаванд:

1. Техникаи ҳуқуқиро ба намудҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст:

а) меъёрэҷодкунӣ (эҷод ва тартиб додани танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ);

б) ҳуқуқистифодабарӣ (мусоидат намудан барои дар амал истифода шудани ҳуқуқ);

в) ҳуқуқфаҳмондадиҳӣ (эзоҳ додани меъёрҳо ва фаҳмонда додани онҳо бо мақсади дуруст татбиқ шудани ҳуқуқ);

г) низомноккунии ҳуқуқ (системакунонӣ ва дуруст нигоҳдории санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ);

ғ) доктринаи ҳуқуқ (азназаргузаронии нақши ҳуқуқ дар ҷомеа ва манзур намудани таклифу пешниҳодҳо). **[5–М].**

2. Техникаи ҳуқуқиро аз рӯйи сохтори дохилӣ ва унсурҳои таркибиаш ба се қисм ҷудо кардан мумкин аст, а) техникаи ҳуқуқӣ, б) техникаи қонунгузорӣ, в) техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ:

а) «техникаи ҳуқуқӣ» низоми қоидаҳо, усулҳо, воситаҳо оид ба коркард, барасмиятдарорӣ, интишор, мураттабсозӣ, шарҳ ва татбиқи санадҳо-ҳуҷҷатҳо бо мақсади такмили низоми амалкунандаи ҳуқуқ ва қонунгузорӣ, самарабахшӣ ва пешгӯии он мебошад;

б) «техникаи қонунгузорӣ» қисми таркибии техникаи ҳуқуқӣ буда, бо техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ хос мебошад ва якдигаро пурра менамоянд;

в) «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» маҷмуи восита ва усулҳои таҳия, қабул ва мавриди амал қарор додани санади меъёрии ҳуқуқиро дар бар мегирад, санади меъёрии ҳуқуқии қабулшуда, дар маҷмуъ соҳаи қонунгузориро ташкил медиҳад. **[5–М].**

3. Ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ аз омодасозии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ оғоз меёбад. Лоиҳаи санади меъёрии ҳукуқӣ дорои хусусиятҳое мебошад, ки марҳилаи муайяни ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ – таҳия, пешниҳод ба мақоми қонунгузорӣ, муҳокима, мувофиқакунонӣ ва қабулро мегузарад. **[2–М].**

4. Қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар низоми қоидаҳои умумии техникаи ҳуқуқӣ қисми таркибии техникаи қонунгузорӣ буда, ба техникаи қонунгузорӣ хос мебошад ва якдигарро пурра менамоянд. **[1–М].**

5. Дар асоси таҳлилҳои муқоисавӣ-ҳуқуқӣ рушди қонунгузории Тоҷикистонро дар давраи шуравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ вобаста ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз рӯйи ташаккул ва инкишофёбиашон ба се давра ҷудо кардан мумкин аст:

а) давраи якум ин рушди қонунҳо дар ҶТ дар аввали асри XX ҳангоми гузариш аз низоми динӣ-анъанавии ҳуқуқ ба низоми ҳуқуқии шуравӣ мебошад;

б) давраи дуюми пешрафти қонунгузории Тоҷикистон бо пайвастани Осиёи Миёна ба Россияи Подшоҳӣ ва ғалабаи ҳокимияти Шӯравӣ алоқаманд мебошад, ки барои рушди қонунгузории ҶТ заминаи асосӣ гузоштааст;

в) давраи сеюм – дар Тоҷикистони Шуравӣ ташаккул ёфтани техникаи қонунгузорӣ, аз ҷумла техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун низоми донишҳои назариявӣ. **[3–М].**

6. Таҳлилҳои таърихии техникаи ҳуқуқӣ (ҳуқуқэҷодкунӣ, ҳуқуқтадбиққунӣ, шарҳу тафсир) дар ҳудуди таърихии Тоҷикистон нишон медиҳанд, ки он дар як вақт бо пайдоиш ва рушди минбаъдаи ҳуқуқ дар доираи сершаклии намудҳои низомҳои ҳуқуқӣ (зардуштӣ, исломӣ,) рушд ёфтааст. Дар ин фосилаи таърихӣ техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ аз шаклҳои қадимаи он то усулҳо, воситаҳо ва қоидаҳои такмилёфтаи муосир рушд кардааст. **[2–М].**

7. Дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда муайян карда шуд, ки техникаи ҳуқуқӣ ҷузъи муҳими технологияи ҳуқуқӣ мебошад. Агар технологияи ҳуқуқӣ ба саволи «чӣ тавр ва дар кадом навбат» ҷавоб диҳад, техникаи ҳуқуқӣ ба саволи «бо кадом усул ва воситаҳо» иҷро кардани амалиёти ҳуқуқиро ҷавоб медиҳад. **[5–М].**

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Бо мақсади мутобиқ намудан ба талаботи техникаи ҳуқуқӣ дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» меъёрҳои «фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» аз меъёрҳои «фаъолияти қонунгузорӣ» ҷудо карда шаванд. **[5–М].**

2. Бо мақсади бартараф намудани мухолифатҳо дар фаъолияти қонунгузорӣ дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳуми «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» дар таҳрири нав ифода карда, ҳамзамон мафҳуми «техникаи қонунгузорӣ» илова карда шаванд. **[5–М].**

3. Дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳумҳои «фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» ва «техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» муқаррар гардидааст, ки онҳо аз лиҳози доираи амал бо ҳам мувофиқат намекунанд. Бо мақсади мутобиқ намудан ба техникаи қонунгузорӣ ва

бартараф намудани мухолифати мазкур мафҳуми «фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» дар таҳрири нав ифода карда шавад. **[5–М].**

4. Бо мақсади мутобиқ намудан ба талаботи техникаи қонунгузорӣ ва пурра намудани норасоии мазкур, ҳамзамон ҷудо намудани меъёрҳои «фаъолияти қонунгузорӣ» аз «фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳумҳои «фаъолияти қонунгузорӣ» ва «субъектони қонунгузор» илова карда шаванд. **[5–М].**

5. Дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва фаъолияти қонунгузории кишвар меъёр вобаста ба ворид намудани тағйиру иловаҳо васеъ истифода мегардад. Аммо дар санадҳои қонунгузорӣ мафҳуми он шарҳ дода нашудааст. Аз ин лиҳоз, ҷиҳати баланд бардоштани сатҳу сифати қонунгузории ҶТ ва мутобиқ намудан ба талаботи техникаи қонунгузорӣ дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳуми «Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» шарҳ дода шавад. **[1–М].**

6. Бо мақсади муқаррар намудани таҷрибаи ягонаи қонунгузорӣ ҳангоми ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аввал қисми таркибии тағйирёбандаи қонун, баъдан пайдарҳамии қисмҳо бандҳо ё сархатҳо дар лоиҳа бо низом нишон дода шаванд. **[1–М].**

7. Ҷиҳати баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ ва дуруст татбиқ намудани он аз ҷониби субъектони танзимкунанада ва ба мушкилӣ дучор нагардидан ё роҳ надодан ба иштибоҳҳо ҳангоми мураттабсозии санадҳои қонунгузорӣ лоиҳаҳои таҳияшавандаи санадҳои қонунгузорӣ аз 30 қисм зиёдро дар бар нагиранд. **[1–М].**

8. Ҷиҳати баланд бардоштани сифати қонунгузории ҶТ ва мутобиқ намудан ба техникаи қонунгузорӣ дар моддаи 2 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳуми «Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» шарҳ дода шавад. **[1–М].**

9. Ворид намудани тағйиру иловаҳо аз рӯйи матнро қонунгузор маҳдуд накарда бошад ҳам, вале ҳангоми татбиқи техникаи мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки яке аз қоидаҳои муҳими ҳуқуқтатбиққкунӣ мебошад, мушкилии зиёдеро ба миён меорад. Бо ин мақсад ҷумлаи сеюми қисми 2 модда 56 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» дар таҳрири нав ифода карда шавад. **[1–М].**

10. Бо мақсади бартараф намудани норасоиҳо дар фаъолияти қонунгузорӣ дар хусуси аз эътибор соқит донистан ё боздоштани амали санадҳои зерқонунӣ дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» муҳлати муайян оид ба беэътибор донистани чунин санади зерқонунӣ аз ҷониби субъекти ҳуқуқэҷодкунанда муқаррар карда шавад. **[6–М].**

11. Бо дарназардошти таҷрибаи қонунгузории давлатҳои дигар, интишори тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қабули он дар таҳрири нав дар сомонаи махсуси электронӣ барои интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар баробари интишори онҳо дар нашрияҳои

расмӣ, ки дар Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» муайян гардидаанд, расман эътироф карда шавад. **[3–М].**

ИНТИШОРОТ АЗ РӮЙИ ДИССЕРТАТСИЯ:

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ чоп шудаанд:

1. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Баъзе масъалаҳои назариявии тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон: бахши илмҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №10. (2) – С. 286-291. ISSN 2413-5151.
2. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Усулҳои ҳуқуқэҷодкунӣ дар давлати миллӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон: Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2021. – №2.(22). – С. 84-93. ISSN 2414-9217.
3. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Интишори тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун омили асосии қонунгузории мамлакат [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон: бахши илмҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2021. – №6.(26) – С. 233-238. ISSN 2413-5151.
4. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсия ва қатъи амали он дар низоми қонунгузории ҶТ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон: Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2021. – №3.(23) – С. 130-138. ISSN 2414-9217.
5. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Унсурҳои асосии техникаи ҳуқуқӣ [Матн] / А.Ғ. Холиқзода, К.Ҷ. Ҷамшедзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон: Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2022. – №1.(25) – С. 34-51. ISSN 2414-9217.
6. Ҷамшедзода, К.Ҷ., Қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2022. – № 1. (37). – С. 31-39. ISSN 2307-5198.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар дигар нашрияҳои илмӣ чоп шудаанд:

7. Ҷамшедзода, К.Ҷ., Холиқзода А.Ғ. Назаре ба усули илмият дар қонунгузории давлати миллӣ [Матн] / А.Ғ. Холиқзода, К.Ҷ. Ҷамшедзода // Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон ва равандҳои муосири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо (маводи Конференсияи байналмилалии илмию амалӣ бахшида ба 70-умин солгарди қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон) / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 17-22.
8. Ҷамшедзода, К.Ҷ., Холиқзода А.Ғ. Холиқов Н.А. Ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ ва коллективӣ дар мизони соҳибихтиёрии давлатӣ [Матн] /

К.Ҷ. Ҷамшедзода, А.Ғ. Холиқзода, Н.А. Холиқов // Масъалаҳои назариявии амалисозии ҳуқуқи инсон дар ҶТ: маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ (7-уми декабри соли 2020) / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 27-49.

9. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузории ҶТ дар давраҳои шӯравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ таҳти унвони «Нақши идоракунии давлатӣ дар раванди саноатикунонии босуръати ҶТ» / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Ғафурзода А.Д. – (Душанбе: Матбааи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти ҶТ, 2022. – С.104-115).

10. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Мафҳум ва намуди техникаи ҳуқуқӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Маводи Конференсияи байналмилалии илмию амалӣ «XII хонишҳои Ломоносов» бахшида ба рӯзи илми тоҷик ва 30-солагии барқарор шудани муносибатҳои дипломатии ҶТ ва Федератсияи Россия / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Диноршоҳ А.М. – (Душанбе: Матбааи филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М. Ломоносов, 2022. –С. 650-654).

11. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Унсурҳои таркибии техникаи қонунгузорӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ таҳти унвони «Нақши оила дар рушди босуботи давлатдории миллӣ» / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Ғафурзода А.Д. – (Душанбе: Матбааи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти ҶТ, 2022. – С. 268-276).

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК 342(091)(575.3)
ББК 67.6 (2 тоҷик)
Дж-30

ДЖАМШЕДЗОДА КОМРОН ДЖАМШЕД

ТЕХНИКА ВНЕСЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ И ДОПОЛНЕНИЙ В НОРМАТИВНЫЕ ПРАВОВЫЕ АКТЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: ТЕОРИТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учения о праве и государстве

Душанбе – 2022

Диссертация выполнена на кафедре прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Холикзода Абдурахим Гафор** – доктор юридических наук, профессор, директор Центра исламоведения при Президенте Республики Таджикистан

Официальные оппоненты: **Нематов Акмал Рауфджонович** - доктор юридических наук, доцент, главный научный сотрудник Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова, Национальной академии наук Таджикистана

Кодирзода Сайидмуссо Мухибулло - кандидат юридических наук, доцент кафедры государственного управления и права факультета государственного управления и права Дангаринского государственного университета

Ведущая организация: Академия Министерства внутренних дел Республики Таджикистан

Защита диссертации состоится «20» декабря 2022 года в 10:00 часов на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-018 при ТНУ (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, зал диссертационного Совета юридического факультета).

С содержанием диссертации можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в центральной библиотеке ТНУ (734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17).

Автореферат разослан «__» ________ 2022 года.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
доктор юридических наук, доцент **Назаров А.К.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Источники в юридической науке доказывают, что с развитием общества постоянно меняются общественные отношения и, следовательно, адаптация законов к новым отношениям является главным условием обеспечения устойчивого политического, экономического, социального и культурного развития страны. Поэтому необходимо, чтобы высший законодательный орган регулярно уделял внимание уровню и качеству законов, совершенствованию механизма их реализации, удовлетворению требований общества и граждан. В процессе гармонизации содержания законов особое значение имеют правовые вопросы повышения качества законодательства, юридическая техника и порядок внесения изменений и дополнений в законодательные акты как особый порядок законодательного процесса.

Уровень правового государства зависит от уровня и качества его законов[1]. В связи с этим соблюдение правил юридической техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты, гармонизация законодательных актов с целью регулирования возникающих в обществе новых отношений, имеют первостепенное значение[2]. При этом возникают правовые вопросы правильной организации процесса изменение норм законодательных актов.

Концепция по прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан, (в далее – РТ) утвержденная от 19 февраля 2011 года № 1021, Указом Президента РТ с учетом исправления недостатков в области законодательства в целях устранения несоответствий в законодательных актах; в то же время возникает необходимость четкого определения юридической силы нормативных правовых актов; имеет длинный список справочных критериев и других важных вопросов законодательного процесса[3]. Вопросы, обсуждаемые в Концепции, связаны с реформированием законодательного процесса и повышением качества законов в процессе внесения изменений и дополнений, что, несомненно, удваивает актуальность исследуемой темы.

Следует отметить, что процесс внесения многочисленных изменений и дополнений в действующие старые нормы и правила в процессе законодательной реформы со всеми нюансами регулирования новых отношений

---

[1] См.: Эмомали Рахмон – Гарант национальной независимости и стабильности государства // Речь Президента Республики Таджикистан, посвященная 15-й годовщине принятия Конституции Республики Таджикистан // Садои мардум, 9 ноября 2009 г. – №128 (2504).

[2] См.: Концепция правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 гг. Указ Президента Республики Таджикистан от 6 февраля 2018 г., № 1005 // Адлия: Централизованная информационно-правовая база данных Республики Таджикистан. Форма 7.0 // Министерство юстиции Республики Таджикистан. – Душанбе, 2020. (дата обращения: 04.10.2021 с.).

[3] См.: Концепция прогнозирования развития законодательства Республики Таджикистан, Указ Президента Республики Таджикистан от 19 февраля 2011 г., №1021. (дата обращения: 18.10.2021 с.).

и интеграции предмета новых норм со старыми, становится одним из важнейших полномочий законодательного органа. При этом понимание населением правовой природы нормативных актов; сбалансированные законодательные и законотворческие реформы в системе развития сообществ; понимание и усвоение способов исправления недостатков нормативных правовых актов законодательной властью в целях повышения качества законодательства и правового воспитания граждан в стране является важным вопросом развития законодательной системы страны.

Законодательная реформа и развитие в целом относятся к технической сфере внесения изменений в нормативные акты. С этой точки зрения в диссертации акцентируется внимание на необходимость исправления недостатков в технических нормах внесения изменений в нормативные акты, а также вырабатываются научно обоснованные предложения по их устранению в законодательном процессе и совершенствованию правовой системы страны.

Теоретические и практические вопросы, затронутые в диссертации, их приоритетность и актуальность определяют практическую и теоретическую значимость темы диссертационного исследования в научном пространстве страны.

Степень изученности научной темы. Тема техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в РТ еще не рассматривалась как профессиональная тема диссертационного исследования. Однако эта тема в основном рассматривалась отечественными учеными разных направлений – Ф.Т. Тахиров[4], М.А. Махмудзода[5], А.Г. Холикзода[6], Р.Ш. Шарофзода[7], Э.С. Насриддинзода[8],У.А. Азиззода[9], Д. Рахмон[10], Дж.З. Маджидзода[11], Б.А. Сафарзода[12], А.Р. Нематовым[13], М.З. Рахим-

[4] Тахиров Ф.Т. Роль Российского законодательства в формировании правовой системы автономного Таджикистана / Ф.Т. Тахиров // Роль России в становлении Таджикской государственности (1917-1929): Материалы науч.- практ. конф. – Душанбе, 2000. – С. 136-141.

[5] Махмудзода М.А. Законодательные инициативы Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона и его значение в развитии суверенного государства. Издание 2. / М.Маҳмудзода, Р.Сотиволдиев. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – С. 4.

[6] Холиков А.Ғ. Идея национального государства. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 682 с.

[7] Сотиволдиев Р.Ш. Теория права и государства. учебник. – Душанбе, 2008. – 391 с.

[8] Насриддинзода Э.С. Правовая культура. – Душанбе, 2016. – 313 с.

[9] Азизов У.А. Законодательная деятельность: практические и теоритические стороны / учебное пособие. Азизов У.А. – Душанбе, 2014. – 207 с.

[10] Сафаров Д.С. История государства и права Таджикистана. – ч. 1. – Душанбе, 2013. – 156 с.

[11] Зоиров Д.М., Сафаров Б.А. Сувернная государственность на постсоветском пространстве. – Санкт-Петербург, 2012. – 335 с.

[12] Сафарзода Б.А. Международные стандарты в области прав человека: история и современность. – Душанбе: Эр-граф, 2016.– 323 с.

[13] Нематов А.Р. Правотворчество в Республике Таджикистан / А.Р. Нематов. –Saarbrucken, Germany: LapLambertAcademicPublishing, 2013. – 412 с. (на англ. яз.)

зода[14], А.Г. Холикзода[15], З.А. Саидзода[16], Х. Саъдулло[17] и другими в виде комментариев, учебных пособий, монографий и научных статей.

Эта тема расматривалась учеными Российской Федерации и другими зарубежными авторами с разных точек зрения, времени и места, такими как Д.В. Чухвичевым[18], Т.В. Кашаниным[19], С.С. Алексеевым[20], Н.А. Власенко[21], В.М. Барановым[22], Д.А. Керимовым[23], А.С. Пиголкиным[24], Ю.А. Тихомировым[25], Ю.А. Дмитриевым[26], Л.Ф. Иличевым[27], С.М. Ковалевым[28], Р. Иеринг[29], Г.И. Муромсевым[30], В.С. Нерсесянсем[31], А.Б. Венгеровым[32], И.А. Семеновым[33], В.Д. Переваловым[34], А.А. Мусаткиным[35], О.А. Пучковым[36], А.В. Малко[37], Н.И. Матузовым[38], Л.А. Морозовым[39],

---

[14] РахимовМ.З. Воплощение права есть постижение его сущности. – Душанбе, 2005.– 241 с.
[15] Холикзода А.Ғ., Ходжиев М. Толкование закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах ». – Душанбе: Эр-граф, 2017. – 527 с.
[16] Саидов З.А. Исторические особенности действия норм шариата в Бухарском эмирате (1868 - 1920 гг.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 10-19.
[17] Саъдулло Х. Век закона – Душанбе, 2005. – 309 с.
[18] Чухвичев Д.В. Законодательная техника. Вт. Изд-е – М., 2014 - 415 с.
[19] Кашанина Т.В. Юридическая техника. – М., 2008. –180 с.
[20] Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т.– Т. 2. / С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1982. – 360 с.
[21] Власенко Н.А. Законодательная технология. (Теория. Опыт. Правила). – М.: Российская академия правосудия, 2007. – 195 с.
[22] БарановаВ.М. Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: сб. ст.: в 2 т. / под ред.. – Н. Новгород, 2001. –Т. 1.– С. 9-24.
[23] Керимов Д.А. Культура и техника законотворчества / Д.А. Керимов. – М.: Юрид. лит., 1991.– 160 с.
[24] Пиголкин А. С. Законотворчество в Росийской Федератции – М., 2000. – 303 с.
[25] Тихомиров Ю.А. О правилах законодательной техники / Ю.А. Тихомиров // Журн. рос.права. – 1999. – № 11. – 275 с.
[26] Дмитриева Ю.А. Теория государства и права: учебник / под ред. А.С. Пиголкина – 436 с.
[27] Ильичев Н.Н. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 682 с.
[28] Ковалев В.Г. Советская энциклопедия – М.: 1983. – 581 с.
[29] Иеринг Р. Юридическая техника / Р. Иеринг, сост. А.В. Поляков – М.: Статут, 2008.– 231с.
[30]Муромцев Г.И. Юридическая техника: Некоторые теоретические аспекты // Правоведение. – М., 2000. – № 1. – 269 с.
[31] Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: учебник для юрид. вузов и фак. /В.С. Нересянц. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 552 с.
[32] Венгеров, А.Б. Теория государства и права: учебник 9-е изд., стер. / А.Б. Венгеров – М.: Омега-Л, 2013. – 607 с.
[33]Семенов И.А. Законодательная техника в уголовном правотворчестве / И.А. Семенов. – Тюмень, 1998. – 115 с.
[34] Перевалов В.Д. Теория государства и права: учебник /В.Д. Перевалов. – М.: Высшее образование, 2005. – 379 с.
[35]Мусаткина А.А. Правотворчество и законодательство // Теория государства и права: учебник- 4-е изд, стер./ коллектив авторов; отв. ред. А.В. Малько. – М.: КНОРУС, 2012. – 290 с.
[36] Пучков О.А. Формы (источники) права. Правотворчество / О.А. Пучков // Теория государства и права / под ред. В. М. Корельского. – М.: Норма, 1997. – 322 с.
[37]Малько А.В. Теория государства и права: учебник. – М.: Юристъ, 2009. – 310 с.

А.Ф. Чердансевым[40], Т.Я. Хабриевым[41], В.Н. Карташовым[42], В.А. Толстика[43], Б.В. Чигидиным[44] и другими.

В области права РТ профессор Холиксзода А.Г. издал книги «Размышления о национальном государстве»[45] и «Национальная идеология и право» на таджикском языке[46], в которых обращается к богатому отечественному и зарубежному опыту повышения качества законодательства. Также профессор М.З. Рахимзода и профессор А.Р. Нематов опубликовали монографию «Законодательная техника» и научные статьи по вопросам качества права[47]. Отдельные правовые аспекты, в том числе методику внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты изучали Тахиров Ф.Т., Махмудзода М.А., Тагойназаров Ш.Т., Рахимов М., Шарофзода Р.Ш. В докторской диссертации Нематова А.Р. «Законодательство в РТ» рассматриваются актуальные вопросы теории и практики, а в диссертации кандидата юридических наук Давлатзода Ш.Ш. «Законодательная техника в РТ - теоретические и практические вопросы». Холикзода А.Г. защитил кандидатскую диссертацию на тему «Качество закона»[48], в которой рассмотрены правовые и философские пути улучшения содержания и качества законов в стране. В то же время Холикзода А.Г. и Ходжиев М. издали толкование Закона РТ «О нормативных правовых актах»[49], которое занимает особое место в практике и развитии юридической науки РТ.

Вклад ведущих отечественных и зарубежных ученых в разработку законодательства по вопросу о методиках внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в целом значителен. Однако научная работа отечественных ученых в основном охватывает частные или общие во-

---

[38] Матузов Н.И. Теория государства и права: учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2009. – 541 с.

[39] Морозова Л.А. Теория государства и права: учебник /Л.А. Морозова. – М.: Юристъ, 2002. – 414 с.

[40]Черданцев А.Ф. Теория государства и права. – М., 1999. – 366 с.

[41] Хабриевой Т.Я. и Власенко. Н.А. Юридическая техника: учебное пособие по подготовке законопроектов и иных нормативных правовых актов органами исполнительной власти / под ред. и – М., 2009.– 185 с.

[42] Карташов В.Н. Юридическая технология или юридическая техника? Некоторые методологические аспекты исследования // Юридическая техника. – 2007. – № 1. – 316 с.

[43] Толстик В.А. Проблемы понимания термина «законодательство» в контексте систематизации нормативных правовых актов / В.А. Толстик. – Н. Новгород, 2008. – 385 с.

[44] Чигидин Б.В. К вопросу о понятии юридической техники / Б.В.Чигидин // Представительная власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. – М., 2002. – № 5-6. – 239 с.

[45] Холиков А.Г. Идея национального государства / А.Г. Холикзода. – Душанбе, 2013. – 682 с.

[46] Холикзода А.Г. Национальная идеология и право / А.Г. Холикзода. – Душанбе, 2021. – 588 с.

[47] Рахимзода М.З., Нематов А.Р. Законодательная техника – Душанбе, 2011. – 196 с.

[48] Холикзода А.Г. Критерии качества закона: общетеретическое исследование автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Холикзода А.Г. – Душанбе, 2018. – 210 с.

[49] Холикзода А. Г., Ходжиев М. Толкование Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах», – Душанбе, 2017. – 527 с.

просы предмета, а исследования других ученых проводятся в соответствии с законодательством Российской Федерации. В то же время в отечественном научном пространстве постсоветских стран до сих пор рассматриваемой теме не было посвящено специальной диссертации. Учитывая сложившуюся ситуацию, данное исследование является первым научным исследованием в области техники по внесению изменений и дополнений в законодательство, восполнению пробелов в процессе национального законодательства, выявлению и устранению недостатков законодательства РТ, связанные с порядком внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты.

Несмотря на существующий научный анализ и солидный фундамент юридической науки в современное время, предмет техники внесения изменений и дополнений в правовые акты, в силу многообразия ключевых и основополагающих понятий юридической техники, законодательной техники и правотворческой техники превратился в базу терминологических противоречий и оказал негативное влияние на законотворческий процесс в целом. В связи с этим вопрос повышения технико-правового качества законодательства, эффективной реализации технических правил, соблюдения правил стиля, логики, материальности, формальности, ясности, точности, единообразия юридических терминов и определения правовых норм и терминов до сих пор тревожит большинство исследователей.

В 2014 году на юридическом факультете Таджикского национального университета был введен курс «Правовые технологии». Тем не менее, в Таджикистане отсутствует диссертационное исследование по методике внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ: теоретические и практические вопросы. Кроме того, изучение отдельных аспектов практики юридической техники, законодательной техники и правотворческой техники в законодательном органе страны в развитии законодательства РТ и недостатков в соблюдении правил внесения технических изменений в нормативные правовые акты показал, что в этом направлении много недостатков. В целях устранения этих недостатков разработаны конкретные предложения, которые могут внести ценный вклад в развитие законодательства РТ.

Связь исследования с программами либо научной тематикой. Диссертация подготовлена в рамках программы перспективных научно-исследовательских работ кафедры права человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета на 2016-2020 и 2021-2025 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЕЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Цель исследования это выявление важных теоретических и практических проблем путем комплексного изучения изменений и дополнений в законодательные акты в современных условиях законодательного процесса, повышения уровня и качества процесса изменения

норм законодательных актов, выявление пробелов в технике внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ, разработки и представления рекомендаций по решению правовых вопросов.

Задачи исследования. Для достижения целей и задач исследования диссертация ставит перед собой следующие задачи:

- анализ и изучение понятия и видов юридической техники;
- изучение правил законодательной и правотворческой техники;
- анализ и изучение концепций и технических регламентов изменений и дополнений в нормативные правовые акты;
- сравнительно-правовое исследование способов по внесению изменений и дополнений в нормативные правовые акты в законодательстве советского периода и независимости Таджикистана;
- анализ и изучение техники внесения изменений в Конституцию РТ;
- анализ технических и правовых норм внесения изменений и дополнений в законодательные акты;
- разработка и подготовка проектов законодательных актов и внедрение их в законодательную практику РТ;
- изучение технических правил внесения изменений и дополнений в подзаконные нормативные правовые акты;
- изучение методики опубликования изменений и дополнений в нормативные правовые акты и принятия их в новой редакции;
- представление рекомендации по решению проблем законодательства, теории и юридической практики, связанных с темой исследования.

Объект исследования. Объектом исследования являются общественные отношения, связанные с порядком внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ: теоретические и практические вопросы.

Предмет исследования. Предметом диссертационного исследования является развитие отечественного законодательства, понятие юридической техники, законодательной техники и правотворческой техники, техника внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ, сравнительно-правовой анализ законодательства РТ в период советской власти и независимости РТ, взгляды, положения, стилистические и логические нормы.

Этап, место и период исследования. Несмотря на то, что данное диссертационное исследование посвящено одному из важнейших теоретических и практических вопросов в процессе современного законодательства РТ, для углубленного и методологического анализа вопроса оно охватывает
три этапа технической разработки изменений и дополнений в нормативные правовые акты: 1) формирование и развитие методики внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты до советского периода; 2) разработка методики внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в советский период; 3) современный этап техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые

акты - период независимости. В рамках диссертационного исследования рассматриваются формирование и развитие методики внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты на территории исторического и современного Таджикистана. Также было проведено сравнительное исследование изменений и дополнений в законодательстве РТ в период советской власти и независимости страны, что дополняет содержание и суть исследования. Период диссертационного исследования охватывает период 2018-2022 гг.

Теоретические основы исследования. Теоретической основой исследования являются научно-теоретические работы отечественных и зарубежных ученых, в которых рассматриваются различные аспекты методики внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты. При разработке диссертации автор ссылался на научные работы Ф.Т. Тахирова, М.А. Махмудзода, А. Г. Холикзода, Р.Ш. Шарофзода, Э.С. Насриддинзода, А.Г. Холикзода, Дж.З. Маджидзода, Б.А. Сафарзода, Д. Рахмонзода, М.З. Рахимзода, Дж. Саъдизода, А.Р. Нематова Т.В. Кашанина, С.С. Алексеева, Н.А. Власенко, В.М. Баранова, Д.В. Чухвичева, Д.А. Керимова, А.С. Пиголкина, Т.Н. Рахманина, Ю.А. Тихомирова С.М. Ковалева, Р. Иеринга, Г.И. Муромсева, В.С. Нерсесянса, В.Д. Перевалова, А.А. Мусаткина, А.В. Малко, Н.И. Матузова, Т.Я. Хабриева, В.Н. Карташова, В.А. Толстика, Б.В. Чигидина и других.

Методологические основы исследования. Методологическую основу диссертации составляют общенаучные и специальные методы, такие как диалектический, логический, формально-правовой, логико-лингвистический, формально-юридический, сравнительно-правовой, историко-правовой и другие методы. Сравнительно-правовой метод применялся при изучении предмета анализа в хронологическом и параллельно-историческом плане в сочетании с диалектическими законами развития общественных явлений и обогатил качество научных выводов.

С помощью диалектического метода выявлены причины и условия формирования техники внесения изменений и дополнений в правовые акты, их необходимость и значение для развития общества и системы управления с древнейших времен до новейшей истории. С помощью логического и формально-правового методов всесторонне исследуются используемые автором практические материалы в зависимости от рассматриваемой методики и вносятся предложения по пересмотру данного процесса в развитии законодательства РТ. На основе логико-лингвистического метода анализируются существующие термины и словосочетания по определению понятия техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты, а использование единого термина, соответствующее размещение юридических понятий и предложений в нормативных правовых актах является логически и лингвистически правильным. На основе формально-юридического метода проанализирован и представлен анализ формы и изложения законодательных ак-

тов в соответствии с юридической процедурой. Сравнительно-правовым методом изучаются технические гарантии внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ и международные акты. Историко-правовой метод позволил изучить зарождение и развитие техники внесения изменений и дополнений в правовые акты на разных этапах развития права таджикского народа, выявить сходства и различия в содержании техники внесения изменений и дополнений. изменения и дополнения к некоторым нормативным актам. В совокупности эти методы позволили детально, полно и объективно изучить тему, найти решения поставленных задач.

Эмпирические предпосылки. Нормативно-правовой основой диссертации являются Конституция РТ, конституционные законы, кодексы, законы, указы Президента РТ, постановления Правительства РТ, постановления Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ. Также использованы некоторые законодательные акты отдельных государств о порядке внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты. Семилетняя работа над проектами законодательных актов о внесении изменений и дополнений в законы в качестве главного специалиста юридического отдела Аппарата Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли и старшего советника Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ.

Научные новизны исследования заключается в том, что это первый комплексный трактат по теоретическим и практическим вопросам техники внесения изменений и дополнений в правовые акты с учетом исторических этапов развития законодательства таджикского народа с использованием сравнительно-правового метода национального законодательства и международных нормативных правовых актов. Основные положения представляемой на защиту диссертации, отражающие новизну диссертации и научно-практические результаты поставленных задач, их можно разделить на следующие виды:

- определены понятие и виды юридической техники применительно к современному уровню развития системы законодательства на основе отечественного опыта;
- такие понятия как «законодательная деятельность», «законотворческая деятельность», «законотворческая техника», «правовая техника», «техника внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты» и «официальное опубликование нормативных правовых актов» представлены впервые в отечественной юриспруденции с закономерностями правового статуса, состояния сформированности, соблюдения юридических процедур и порядка их использования в процессе совершенствования отечественных правовых актов, разработка которых обогатила словарный запас и научный архив национального фонда юридических терминологий, а их реализация в источниках законодательства и законодательных актах признано целесообразным;

- в результате диссертационного исследования были выявлены этапы формирования техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты советского периода и современной отечественной правовой практики с особенностями правового характера и недостатками в разработке нормативного содержания;

- доказаны недостатки технических регламентов внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в ходе истории права в соответствии со сложившейся ситуацией, во избежание недостатков сделаны научные выводы по совершенствованию внесения изменений и дополнения к актам;

- другие авторские разработки, связанные с решением проблем при реализации методики внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты внесены в законодательный орган страны.

Положения, выносимые на защиту. Проведенные научные исследования позволяют представить следующие научно-теоретические положения практического характера:

1. В юридической источники и законодательные акты национальной правовой системы в целях определения объема и назначения правовых явлений и понятий использование единого научно обоснованного термина «юридическая техника» считается целесообразной на следующих основаниях:

а) вопрос устранения несоответствий между нормативными правовыми актами и повышения качества действующего законодательства путем внесения изменений и дополнений в современных условиях является одним из основных направлений законодательной политики РТ. Качественная реализация данного направления законодательной политики в целом зависит от соблюдения порядка и последовательности юридических действий, на которые распространяется явление «юридическая техника». Грамотное применение элементов юридической техники и поиск дополнительных путей совершенствования данного правового явления в области юридической науки в процессе правотворчества свидетельствуют о том, что государство и гражданское общество заинтересованы в эффективности разработки и качестве законодательства. Законодательство реализует политику, проводимую государством, цели и задачи государственной власти и пути развития государства, установленные Конституцией путем всенародного голосования. В связи с тем, что понятие «юридическая техника» до сих пор не получило серьезного внимания в научной среде это явление понимается широко и во многом неоднозначно, что приводит к неоднозначности терминов в целом. На сегодняшний день в правовом пространстве страны нет устойчивой концепции юридической техники, ее составляющих, роли и места в сфере права. Среди специалистов нет единого мнения и, скорее всего, термин «юридическая техника» шире термина «законодательная техника» и «правотворческая техника»;

б) понятие «юридическая техника» в современном пространстве науки о праве формируется на основе становления юриспруденции. Для этой цели слово «юридическая» является синонимом слова «юриспруденция». В данном случае под словом «техника» понимается юридическое умение, способность, планирования, определение, методы решения задач, и создавать возможности для достижение основных целей правовых положений в законодательной и законотворческой деятельности, в разработке, толковании и реализации закона.

в) юридическая техника я является составной частью юридической технологии. Когда юридическая технология отвечает на вопроси «как и в каком порядке», юридическая технология в данном случае должна отвечать на вопрос «как и какими средствами» совершать юридические действия.

г) юридическую техника, в свою очередь, делилась на следующие виды:

- нормотворческая (создание и упорядочение регулятора общественных отношений);

- правоприменительная (содействие осуществлению прав);

- интерпретационная (разъяснение норм в целях правильного применения права);

- систематизационная (систематизация и надлежащее содержание нормативных правовых актов);

- правовая доктрина (рассмотрение роли права в обществе и внесение предложений).

д) юридическую технику можно разделить на три части по их внутренней структуре и компонентам: а) правовая техника, б) законодательная техника; и в) правотворческая техника: они различаются, прежде всего, размерами, а также целью и частями своего содержания.

- «юридическая техника» - это система правил, методов, средств обработки, разработки, планирования, толкования, издания и реализации документов, направленных на совершенствование существующей системы права и законодательства, повышение ее эффективности и прогнозирование;

- «Законодательная техника» – является составной частью юридической техники, тождественна правотворческой технике и они дополняют друг друга. Однако законодательная техника шире правотворческой техники и, кроме правотворческой техники включает в себя технику внесения изменений и дополнений, технику составления, толкования, приостановления и прекращения законодательных актов; «законодательная техника» является составной частью юридической техники, тождественна правотворческой технике и они дополняют друг друга.

- «правотворческая техника» - общие методы и приемы разработки, принятия и реализации нормативных правовых актов. Принятые нормативные правовые акты в целом составляют сферу законодательства.

2. Правотворческая техника как совокупность конкретных методов и средства разработки и оформления нормативно-правового акта в части его реализации и исполнения представляет собой совокупность мероприятий на определенный период времени с конкретным содержанием и особой процедурой, каждый из которых связан с определенным подходом к формированию нормативного правового акта - до момента обсуждения, разработки, усовершенствования, принятия и введения в действие нормативного акта. Проект нормативно-правового акта проходит определенную стадию правотворческого процесса, а именно стадию его разработки, представления законодательному органу, обсуждения, согласования, принятия и опубликования. Каждый этап его выступает логическим продолжением первого этапа и выражается и оформляется принятием решений и осуществлением определенных действий по совершенствованию содержания и формы проектов нормативных актов. Субъекты, осуществляющие законотворческую деятельность и законотворческую технику, имеют возможность изменять их в процессе совершенствования проектов нормативных правовых актов в зависимости от их характера.

3. Законодательная техника разработана как для развития законотворческой деятельности в целом, так и для разработки отдельных правовых актов в отдельности, и для разработки отдельных частей законодательства, т. е. законодательные и иные нормативные правовые акты и подзаконных актов. Поэтому характер правотворческой техники в условиях правоприменительной практики в зависимости от упомянутых форм может иметь различия и особенности, Однако в целом они базируются на ключевых принципах и ценностях, которые в процессе законотворческой деятельности в целом руководствуются одними и теми же общепринятыми приемами и методами. В случае принятие и введение в действие нормативного правового акта функция законодательной техники завершается. Поэтому правотворческая техника является составной частью законодательной техники и способствует научной юриспруденции для согласования законодательной техники.

4. Технико-правовые нормы внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в системе общих норм технического права являются составной частью законодательной техники, важным фактором обеспечения уровня и качества законотворческой практики в процессе правотворческой практики правовой системы. Эта техника как неотъемлемая часть законотворческой деятельности основывается на факторах и общих принципах юридической техники, законодательной техники и правотворческой техники в определенной мере, дополняют друг друга в процессе формирования правовой системы под влиянием общих принципов и конституционных целей. Технических нормах внесения изменений и дополнений в нормативные акты основывается на достижениях, терминологии, понятиях, правовых и методологических положениях правовой

техники, правотворческой и законодательной техники в рамках требований развития правовой системы.

5. Технику изменения и дополнения правовых актов с точки зрения их формирования и развития в ходе истории развития правовой системы страны можно условно разделить на четыре периода:

а) досоветский период деятельности по внесению изменений и дополнений в нормативные правовые акты и разработка законов на территории Таджикистана. В этот период правовая среда страны в разное время находилась под влиянием различных внешнеполитических и религиозных факторов, Право и разработка законодательных актов были сопряжены со многими идеологическими сложностями, природа и правовая среда религиозных и навязываемых норм предлагали различный подход к разработке нормативно-правовых актов. При конкретном научном и тематическом исследовании мы можем увидеть, что существуют конкретные пути совершенствования законодательно-правовой системы, разделенные на три самостоятельные части в хронологическом порядке: завет зороастрийской, исламской цивилизации и подчинение генерал-губернатору Туркестана в отдельных регионах нашей страны. Правовые источники зороастрийского завета показывают, что сила нормативного акта часто зависела от неизменности и незыблемости требований его норм, по возможности старались не изменять его нормы. Они в целом поддерживали принцип Залевка, известного в Греции законодателя «тот, кто предлагал поправку, должен был явиться на заседание с веревкой на шее». Любой, кто не подчинялся приказам пещдадских, каяни, ахеменидских и сасанидских царей, приговаривался к смертной казни.

б) Система исламского права с VIII-IX вв. на территории исторического Таджикистана через ветвь ханафитской школы была создана известным правоведом Мухаммадом Шайбани, учеником Великого Имама Аъзама, Позднее, на основе трудов трансцендентных правоведов Абу Хафса Кабири Бухари, Абу Мансура Мотуриди, Абу Хакими Самарканди, Бурхониддина Маргелани и других, она развивалась через известные труды по фикху. С точки зрения характера нормотворчества и порядка разработки нормативных актов, по мнению профессора Холикзода А.Г. исламское право было похоже на англо-американское право и был разработан профессиональными юристами. Некоторые технические и юридические правила исламской эпохи были унаследованы от местных персидских юристов через местных юристов. Потому что вопросы оформления нормативных актов разрабатывались и внедрялись давно, еще в древности на исторической территории Таджикистана. Их можно разделить на следующие периоды:

- особая роль юристов в разработке нормативных правовых актов;
- непосредственная практика создания правовых норм без каких-либо научных исследований;

- первоначально целью было установление существующих традиционных религиозных норм, нравственных требований, а позднее формализованных в результате деятельности государственного законодательства (нормативные акты - т.е. указы царей).

в) Система исламского права в начале XX века на основе социальных революций постепенно уступила место новой системе советского права (этот процесс продолжался до 1929 г.). В этот период государственное регулирование в сфере формирования новых законов связано с новой политикой государственного управления, развитием общества и действенным упорядочение отношений в обществе в законодательном процессе. Новые этапы в развитии законодательства Таджикистана связаны с восхождением Средней Азии в состав царской России и победой Советского Союза. С этого момента начинается этап технических и правовых норм законодательства. В советский период были широко распространены технические и юридические нормы советского законодательства, в частности техника внесения изменений и дополнений, принятие новых форм правовых актов в виде указов, решений центральных органов государственной власти, которые заложили необходимый опыт законотворческих методов и развития законодательства РТ в Таджикистане в начале советского периода;

г) В Советском Таджикистане развивалась законодательная техника, в том числе техника изменения и дополнения правовых актов формировалась от диктатуры пролетариата к национальному государства.

как системы теоретических знаний и развития советского государства от диктатуры пролетариата к общенародному государству.

6. Первым этапом возникновения права являются технические приемы традиционного состава и оформления в практике законодательства, которые в практике большинства правовых систем и семей их существование рассматривается как элемент совершенствования правовых норм. На основе анализа видно, что на ранних этапах становления государства опыт законодательства был не соответствует юридической техники. Это не имело смысла, что накануне образования государств не существовало специфических методов обработки, признания и регулирования норм. Этот вопрос стоял перед первыми государственными деятелями как проблема и суть совершенствования системы государственного управления наряду с формированием государств и правовых систем. Однако технические приемы организации и оформления античного права признавались не в контексте религии, а в процессе признания и реализации античного права, исходя из объективных требований общественного развития, признания религиозных норм, правовых обычаев и традиций. Юридическая техника в период начала цивилизации и затем до позднего времени имела свою сложность характера норм: нравственных, религиозных и правовых норм, специфику и определенные мировоззренческие проблемы, воздействие которых было связано с субъектами нормотворчества. Хотя существование правовых технологий в обществах эпохи

возникновения государства вызывает споры, но реальность образования государств и формирования новых классовых правовых систем на одном и том же пороге цивилизации свидетельствует о древности существования правовой техники по отношению к самому праву как совокупности правовых норм онтологически, гносеологически и логически. Р. Йеринг считает, что юридическая техника всегда находилась опереди юридической науке[50].

В ходе исследования автором предложен ряд практических рекомендаций:

1. В целях развития законодательства, восполнения пробелов в законодательстве и приведения законодательства страны в соответствие с требованиями законодательной техники депутатами Комитета по науке, образованию, культуре и молодежной политике, где автор диссертации работает старшим советником, внесено предложение отделить в Закона РТ «О нормативных правовых актах» нормы «правотворческой техники» от норм «законодательной техники»:

- правотворческая техника – правила разработки, принятия, вступления в силу и прекращения действия нормативных правовых актов;

- законодательная техника - правила внесения изменений, дополнений, составления, толкования, опубликования, вступления в силу, приостановления и прекращения действия законодательная актов.

2. В статья 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» предлагает понятия «правотворческая деятельность» и «правотворческая техника », которые не полностью совместимы по объему. В целях адаптации к законодательству и устранения указанного противоречия понятие «законотворческая деятельность» следует сформулировать следующим образом:

- законодательная деятельность – официальная деятельность субъекта правотворчества по разработке, принятию и вступлению в силу нормативных правовых актов.

3. В Законе РТ «О нормативных правовых актах» широко используются нормы, относящиеся к «законотворческой деятельности» и «субъектам законодательства», однако основные понятия настоящего Закона не определяют их смысла и содержания. В целях соблюдения требований законодательства и восполнения этого пробела одновременно отделить нормы «законодательной деятельности» от «правотворческой деятельности» и статью 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» дополнить следующим содержанием:

- законодательная деятельность – официальная деятельность субъекта законодательного права по правилам внесения изменений, дополнений, толкования, опубликования, вступления в силу, приостановления и прекращения действия законодательного акта;

- субъекты законодательного права - члены Маджлиси милли, депутаты Маджлиси намояндагон, Президент РТ, Правительство РТ и Madж-

---

[50] Ниг.: Иеринг Р. Юридическая техника, – СПб., 1906. – С. 4.

лис народных народных депутатов Горно-Бадахшанской автономной области[51].

4. Статьи 55 и 56 Закона РТ «О нормативных правовых актах» посвящены вопросам внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты. Однако в Законе не определено понятие «внесение изменений и дополнений в законодательные акты». В связи с этим целесообразно для повышения уровня и качества законодательства РТ и приведения его в соответствие с требованиями законодательства статью 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» дополнить понятием «внесение изменений и дополнений в нормативные правовые акты» следующего содержания:

«Внесение изменений и дополнений в нормативные правовые акты – деятельность законодательных и законотворческих органов в рамках общих правил юридической техники, направленная на устранение орфографических, технических, юридических недостатков и согласование текста новых нормативных правовых актов».

5. Семьлетний опыт работы в законодательной сфере показал, что в большинстве случаев при разработке проектов изменений в законодательство количество предлагаемых норм по отношению к действующим нормам и размер нормативного правового акта широк и сложен. Это усугубляет ситуацию с реализацией источника права. В целях обеспечения его надлежащей реализации на практике предлагается, чтобы проекты законодательных актов не превышали 30 частей. В случае внесения существенных изменений и дополнений в законодательный акт следует рассмотреть предложения либо в отдельном проекте, либо в новой редакции.

6. Законодательный опыт РТ показывает, что при внесении двух и более изменений в одну статью или часть статьи законодательного акта единой практики не существует. Для этого в целях устранения указанного недостатка при внесении изменений и дополнений в отдельные пункты, разделы или статьи рекомендуется указывать следующее содержание: (например, в статье 10: или в части 2 статьи 10:) в случае изменения составных частей статьи систему следует указывать снизу вверх, т.е. от абзаца, затем части и, наконец, статья.

7. Анализ показал, что в практике законодательства РТ встречаются случаи, когда при дополнении, изменении или исключении одного слова, словосочетания или цифры возникает необходимость одновременно внести изменения в нескольких отдельных статьях или пунктах. В таких случаях указывается: «в настоящей статье и далее по всему тексту закона слово или цифра могут быть изменены, дополнены или исключены». Внесение изменений и дополнений в текст не ограничено законодательством, но создает массу трудностей при реализации техники составления проектов

[51] Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе:Ганҷ, 2016. – 136 с.

нормативных правовых актов, что является одним из важнейших правил правоприменения. Поэтому третье предложение части 2 статьи 56 Закона РТ «О нормативных правовых актах» изложить в новой редакции:

«В случае внесения изменений и дополнений в виде набора слов составные части нормативного правового акта указываются полностью».

8. Законодательный опыт показывает, что в случае отмены законодательного акта и принятия нового законодательного акта, полностью или частично противоречащего действующему подзаконному акту, судьба юридической силы подзаконного акта остается неясной. В этом случае для приостановления, прекращения действия и внесения изменений в часть подзаконного акта для приведения его в соответствие с законодательным актом предлагается установить срок в части 3 статьи 57 Закона РТ «О нормативных правовых актах»:

«Если действующие подзаконные акты полностью или частично противоречат неотъемлемой части нового законодательного акта, субъект права законодательной инициативы обязан в трехмесячный срок привести текст подзаконного акта в соответствие с требованиями нового законодательного акта».

9. Использование термина «официальное опубликование нормативных правовых актов» широко используется в юридической литературе и национальных нормативных правовых актах. Однако в законодательстве это понятие не определено. В целях соблюдения технических требований законодательства и восполнения данного пробела статью 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» дополнить понятием «официальное опубликование нормативных правовых актов» следующего содержания:

- официальное опубликование нормативных правовых актов - полный текст нормативных правовых актов, за исключением нормативных правовых актов, содержащих государственную или иную охраняемую законом тайну, публикуется бесплатно в официальных изданиях.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что автор всесторонне рассмотрел поставленные перед собой цели и задачи с учетом современного состояния развития законодательной системы в интересах национального государства и развития профессиональной законотворческой деятельности. Проведенное исследование положительно влияет на дальнейшее развитие техники внесения изменений и дополнений в правовые акты, служит теоретическим и практическим источником для других областей права и смежных наук. Результаты диссертационного исследования позволяют объяснить существующие теоретические и практические проблемы концепций, связанных с данной темой, и использовать их для совершенствования законотворческого процесса профессионального парламента.

Степень достоверности результатов выражается в том, что выводы и предложения, разработанные автором в диссертации, могут быть целенаправленно использованы в следующих областях: совершенствование зако-

нотворческой деятельности в области юридической техники; законодательная техника; правотворческая техника; методика внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты; методики составления нормативных правовых актов; толкование, приостановление действия и прекращение действия нормативных правовых актов; в научно-исследовательской работе по дальнейшей разработке диссертации и в процессе обучения в вузах. Достоверность результатов исследование хорошо зарекомендовала себя в законодательном процессе.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «Техника внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ: теоретические и практические вопросы» для получения ученой степени кандидата юридических наук с паспортом специальности 12.00.01 - теория и история права и государства; история учения о праве и государстве (правоведение).

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Личный вклад автора диссертации как ответственного должностного лица профессионального парламента, принимающего непосредственное участие в процессе разработки законодательства, полностью соответствует уровню научной новизны диссертации, научных тезисов, выносимых на защиту. Научные статьи, доклады в практических семинарах и научно-практических конференциях оценивались важным в развитии отрасли. Значителен и вклад автора в разработку проектов нормативных актов и поправок к ним в профессиональном парламенте. Автор работал непосредственно со своим руководителем в течение полутора лет при разработке действующего проекта Закона РТ «О нормативных правовых актах». При этом за 7 лет работы в профильном парламенте подготовил заключения более чем по 200 законопроектам и принимал непосредственное участие в разработке более 50 законопроектов. При этом стиль изложения, решения проблем и стиль диссертации отражают личный вклад автора диссертации.

Апробация и применение результатов диссертации. Диссертация была подготовлена на кафедре прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета, обсуждена и рекомендована к защите на заседании кафедры. Основные положения исследования были представлены в виде докладов на следующих конференциях: Международная научно-практическая конференция, посвящённая «70-летию Всеобщей декларации прав человека» доклад на тему «А взгляд на научный метод в законодательстве национального государства» (Душанбе, 2019 г.): республиканская научно-практическая конференция на тему «Теоретические вопросы реализации прав человека в Республике Таджикистан», доклад на тему «Личностные и коллективные права и свободы на уровне государственного суверенитета» (Душанбе, 7 декабря 2020 г.): республиканская научно-практическая конференция на тему «Роль гос-

ударственного управления в процессе ускоренной индустриализации РТ», доклад на тему «Сравнительно-правовой анализ методики внесения изменений и дополнений в законодательство РТ в советский и независимый периоды республики» (Душанбе, 2022): международная научно-практическая конференция «XII Ломоносовские лекции» на тему «День таджикской науки и 30-летие восстановления отношений между дипл. РТ и Российской Федерации», доклад на тему «Понятие и вид юридической техники» (Душанбе, 2022 г.): республиканская научно-практическая конференция на тему «Роль семьи в развитии стабильности национальной государственности», доклад на тему «Составные элементы законодательной техники» (понедельник, 2022 г.). Также основные теоретические положения, представленные на защиту, используются в деятельности высшего законодательного органа – Маджлиси Милли Маджлиси Оли РТ и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ, а также субъектами законодательного права. Научные выводы автора были непосредственно использованы при разработке и совершенствовании более 200 законопроектов.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации и ее сути автором опубликовано 11 научных статей, в том числе 6 из них в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте РТ и 5 другие публикации.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, девяти подглав, заключения и списка литературы, исходя из цели, задач и логики исследования. Общий объем диссертации составляет 195 страниц.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ (АННОТАЦИЯ)

Во **введении** обосновывается значимость темы диссертации, оценивается уровень ее изученности с другой научно-исследовательской работой, степень ее научной изученности, цели, темы, задачи и объекты исследования, описываются методологические и теоретические основы и нормы. В этом разделе также отражены научная новизна и теоретико-практическая значимость и обоснованность результатов исследования, указан личный вклад соискателя на соискание ученой степени, также поясняется структура научной работы.

Первая глава диссертации называется **«Понятие юридической техники»**. Она состоит из четырех подглав. В ней в рамках теоретико-практических вопросов, связанных с понятием и видами юридической техники, исследуются понятие, признаки и компоненты юридической техники, понятие техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты и технические и правовые правила изменений и дополнений в нормативные правовые акты в системе общих правил юридической техники.

Первая параграф озаглавлена **«Понятия и виды юридической техники»**, в которой автор рассматривает важность исторических исследований по данной теме для совершенствования действующих нормативных актов. Автор отмечает, что правильное понимание юридической техники, определяющая основы законодательной и правотворческой деятельности, невозможно без знания понятий, видов и составных элементов. Отмечается, что история таджикского государства насчитывает тысячи лет, но понятие и виды юридической техники в законодательстве Таджикистана имеют недолгую историю и возникла она при переходе от традиционной религиозно-правовой системы к советской правовой системе. Кроме того, предмет исследования до настоящего момента не являлся объектом научного исследования, и данная диссертация является первым комплексным исследованием по технике внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ: теоретические и практические вопросы.

В этой подглаве исследования диссертантом установлено, что юридическая техника анализировалась и изучалась специалистами еще в советское время, но теории юридической техники до сих пор остаются неоднозначными. По его мнению, одной из причин такого плюрализма является отсутствие четкого определения юридической техники, ее составляющих, роли и места этой техники в юриспруденции.

Кроме того, диссертант, основываясь на анализе норм правотворческой техники, предлагает уделять большое внимание правилам правотворческой техники в юридических источниках, так как мнения специалистов на этот счет различны. По мнению автора, правотворческая техника тождественна законодательной. Если задаться вопросом в чем разница между правотворческой техникой и законодательной, то можно сказать, что в целом обе они тесно связаны и дополняют друг друга. Однако законодательная техника шире правотворческой техники и, кроме правотворческой техники включает в себя технику внесения изменений и дополнений, технику составления, толкования, приостановления и прекращения законодательных актов. Правотворческая техника способствует разработке отдельных законодательных актов. В случае принятие и введение в действие нормативного правового акта функция правотворческой техники завершается.

Вторая параграф называется **«Правотворческая техника: ее понятие, особенности и составляющие»**. С учетом изучения различных мнений ученых автор разъясняет понятие и особенности правотворческой техники. В частности, он подчеркивает, что правотворческая техника представляет собой совокупность средств и методов разработки, принятия и введение в действие нормативного правового акта и принятый нормативный правовой акт в целом составляет сферу законодательства. По мнению автора, процесс правотворчества начинается с отработки проекта нормативно- правового акта. Проект нормативного правового акта проходит определенную стадию правотворческого

процесса, а именно стадию его разработки, представления законодательному органу, обсуждения, согласования и принятия. Кроме того, в диссертации на основе анализа норм правотворчества отмечается, что соблюдение правил правотворческой техники имеет первостепенное значение при подготовке законопроекта, так как соблюдение правил, методов, средств правотворческой техники тесно связано с разработкой качественного проекта закон и соответственно с качество иных актов, принимаемых на его основании. Поэтому в юридические источники особое внимание уделяется правилам правотворческой техники.

Наряду с обсуждением темы правотворческой техники в диссертации рассмотрена ее связь с законодательной техникой. Правотворческая техника является составной частью законодательной техники, они специфичны и дополняют друг друга. Однако правотворческая техника шире правотворческой техники, она включает в себя технику внесения изменений и дополнений, составления, толкования, приостановления действия и прекращения действия законодательных актов.

Автор на основе правового анализа предлагает в Законе РТ «О нормативных правовых актах» нормы правотворческой техники отделить от норм законодательной техники и разъяснить отдельно. Автор представляет свое мнение относительно указанных понятий.

Третья параграф посвящена понятию **«Техника внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты»**, в которой, в первую очередь, рассматриваются понятие и значение техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты, анализируются некоторые общие вопросы, такие как разногласия ученых-правоведов относительно содержания данного понятия и его связь с правотворческой и законодательной техникой, дается информация о признании утратившим силу и прекращении действия нормативно-правового акта, сроке действия нормативного правового акта и его принятии в новой редакции путем внесения изменений и дополнений.

В данной области диссертант определяет, что в юриспруденции существуют различные технические подходы к внесению изменений и дополнений в нормативные правовые акты. Он существует в совокупности с юридической техникой для понимания правил, способов и порядка внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты, которые не всегда должным образом реализуются в законотворческой деятельности. По мнению автора, в последние годы возрастает интерес к теоретическим вопросам внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты.

Отмечается, что внесение изменений и дополнений в нормативно-правового акта является неотъемлемой частью законодательной деятельности. При этом механизм внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты должен быть комплексным и развивающимся, что является первостепенной задачей законодательства. В связи с этим необхо-

димо обновление системы законодательства, устранение устаревших положений и их правовой природы и замена их новыми положениями социальных условий, отвечающими требованиям жизни и развития общества. Согласно диссертанту достаточно внести изменения и дополнения в нормативные правовые акты, чтобы он вновь обрел свой правовой характер.

На основе правового анализа автор определяет, что техника внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты является неотъемлемой частью законодательной техники. В связи с этим предлагает в целях развития законодательства РТ и приведения его в соответствие с законодательной техникой статью 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» дополнить понятием «внесение изменений и дополнений в нормативные правовые акты». Для решать этого недостатка предлагается понятие, предложенное автором.

Параграф четвертая озаглавлена как **«Технико-правовые правила внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в системе общих правил юридической техники»**. В ней рассматривается юридическое значение вышеуказанных технических и юридических правил, анализируются его основные и дополнительные признаки, уточняется содержание каждого из них.

В этой подглаве мнения специалистов разделились относительно недостатков общих правил техники внесения изменений и дополнений в систему законодательства. Вопрос о дополнении, изменении или исключении одного слова, словосочетания или числа одновременно в нескольких отдельных статьях или абзацах текста возникает из-за того, что среди ученых нет единого мнения. Автор придерживается мнения о том, что порядок внесения изменений и дополнений не ограничен законом, однако сложно применить технику составления проектов нормативных правовых актов, что является одним из основных правил правоприменения.

На основе правового анализа автор предлагает для решения данного вопроса внести изменения в третье предложение части 2 статьи 56 Закона РТ «О нормативных правовых актах». Для адаптировать указанных недостатков автор предлагает конкретную норму.

Диссертант считает, что различные технико-правовые классификации признания недействительным или прекращения действия нормативного-правового акта привели к плюрализму в юриспруденции. Анализируя позицию ученых в этой области, автор приводит следующую точку своего зрения:

- признание утратившим силу правового акта или прекращение его действия вступает в силу непосредственно с принятием нового нормативного правового акта. Это положительный опыт, очень распространенный в последние годы и полностью соответствует закону;

- отзыв или прекращение действия нормативных правовых актов осуществляется иными равнозначными актами, совершенными не позднее даты принятия новых нормативных правовых актов. На практике данный

порядок отзыва или прекращения действия нормативного правового акта в основном распространяется на нормативные правовые акты, не отозванные своевременно по различным причинам.

Кроме того, в диссертации обсуждается ряд вопросов данной подглавы и отмечается, что в юридической литературе нет единого мнения о понятии технико-правовых правил внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в системе общих правил юридической техники. Одной из причин такого плюрализма является незакрепление вышеуказанного понятия в нормативных правовых актах и в целях решения данного вопроса предлагается уточнить данные понятия в Законе РТ «О нормативных правовых актах». Автор предлагает свое понятие.

Вторая глава диссертации озаглавлена «Методика внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ: теоретический и практический анализ» и состоит из пяти подглав.

Первая параграф называется **«Изменения и дополнения в законодательстве Таджикистана в советский период и в период независимости республики: сравнительно-правовой анализ».** В ней рассматривается история развития законодательства Таджикистана и сравнительный анализ правил внесения изменений и дополнений в советское время и в период независимости РТ.

Важность исторических исследований с точки зрения их становления и развития по данной теме автор разделяет на три этапа:

а) первый этап – развитие законодательства в РТ в начале XX века в период трансформации системы традиционного религиозного права в советскую правовую систему;

б) второй этап развития законодательства Таджикистана связан с присоединением Средней Азии к царской России и победой Советской власти. Этап начинается с присоединения к Россию, технико-правовых норм законодательства, положивший начало развитию законодательства РТ;

в) в третий период в советском Таджикистане развивается законодательная техника, в том числе техника изменения и дополнения нормативных правовых актов, таких система теоретических знаний, концепции использования методов и средств техники правововых оформления нормативных правовых актов.

Кроме того, на основе исследования историко-правовых норм законодательства Таджикистана, диссертант определил, что доисламские технические и правовые нормы народов Средней Азии и Ирана носили интегративный характер, вбирая в себя еврейские, христианские и зороастрийские нормы и правила. Источники мусульманского права - Коран, Сунна, иджма и кийас - также развивались в этот период и оказали влияние на технические и юридические термины. Технические и юридические аспекты нормотворчества регулировались исламскими законами и правилами.

Также на основе правового анализа автор определил, что правотворческая техника в советском Таджикистане формировалась под влиянием законодательства Российской Советской Федеративной Социалистической Республики.

Параграф вторая - **«Техника внесения изменений и дополнений в Конституцию РТ».** В данном разделе работы автор анализирует и обсуждает множество источников, связанных с определением способов внесения изменений и дополнений в конституцию, исследует основные понятия, принципы, теории и практические аспекты конституционно-правового регулирования. В этом разделе диссертации рассматривается ряд вопросов подглавы и отмечается, что в юриспруденции нет единого мнения о методике внесения изменений в конституцию. Он считает, что одной из причин такого плюрализма является неспособность установить единую международную практику о порядке принятия, изменения и отмены конституции.

Диссертант определяет, что внесение изменений в конституцию хотя и не сложнее, чем принятие проекта Конституции, но внесение этих изменений отличается от внесения изменений в кодексы и законы. В мировой практике существуют разные способы внесения изменений в конституцию. Эти подходы зависят от структуры жесткой и гибкой конституций.

Кроме того, на основе технико-правового анализа в диссертации установлено, что гибкие конституции изменяются, как и действующие законы. Комплексно реализуются жесткие конституции, некоторые нормы которых объявляются неизменными. Исследования показывают, что от года в год эта практика все больше применяется в мировой практике, что обеспечивает стабильность конституции.

Кроме того, на основе анализа технических норм толкования конституции автор кратко констатирует, что развитие конституции через толкование ее норм позволит усовершенствовать и реализовать ее в наиболее полной мере. Толкование в развитых странах – это процедура внесения изменений в конституцию через Верховный суд этих государстве. Также автор рассматривает мнения специалистов и высказывает свое мнение о причинах такого порядка внесения изменений и дополнений. При толковании конституции следует разъяснить ее содержание и нормы и повысить ее потенциал. Следует отметить привести ее в соответствие с реалиями жизни, и при этом нормы конституции не должны изменяться путем ее толкования.

Третья параграф озаглавлена **«Технико-правовые правила внесения изменений и дополнений в законодательные акты РТ»**. В данной части работы автор придерживается мнения о том, что в правоведении существуют разные технические подходы к внесению изменений в норм законодательные акты, которые не всегда корректно применяются в законотворческой деятельности. Поэтому в последние годы все больше внимания уделяется

теоретическим трудностям внесения изменений и дополнений в законодательные акты.

В диссертации позиции ученых по их точке зрения разделены на четыре группы, каждая из которых анализируется и оценивается отдельно. Первая группа, внесение изменений и дополнений в законодательные акты в целом, вторая - порядок внесения изменений, дополнений или исключений слов, цифр, предложений в составных частях законодательных актов; третья - изменение состава законодательных актов и их структурных единиц; четвертая - формулировка законодательного акта в новой редакции. В связи с этим автор определяет свою позицию. Он частности отмечает, что при внесении изменений и дополнений в законодательные акты следует указывать отдельно каждую поправку в статью, часть, пункт, подпункт или абзац законодательного акта.

Кроме того, диссертант на основе анализа технических норм внесения изменений и дополнений в законодательство рассматривает мнения специалистов и высказывает свое мнение о технике внесения изменений и дополнений в законодательные акты, согласно которой при внесении изменений в норм законодательные акты должна сохраняться системность его структуры.

Автор считает, что при разработке законодательных актов о внесении изменений и дополнений в целях обеспечения их надлежащей реализации на практике контролирующими органами или недопущения ошибок при реализации техники составления проектов законодательных актов, разработанный проект законодательства не должен содержать более 30 частей, а в случае внесения существенных изменений и дополнений в законодательный акт, он должен рассматриваться в новом проекте или в новой редакции.

Параграф четвертая озаглавлена – **«Технико-правовые правила внесения изменений и дополнений в подзаконные нормативные правовые акты РТ».** В данном разделе, в первую очередь, рассматриваются понятия и значения технико-правовых правил внесения изменений и дополнений в подзаконные акты, анализируются некоторые общие вопросы, такие как мнения ученых-правоведов относительно его содержания и составных элементов, порядка внесения изменений и дополнений в законы дает достоверную информацию о порядке внесения изменений и дополнений в подзаконные акты. Следует отметить, что в Законе РТ «О нормативных правовых актах» широко используется слова «внесение изменений и дополнений в нормативные правовые акты», однако конкретное его определение как «технико-правовой нормы» не раскрывается, в настоящем Законе указывается лишь порядок его реализации.

Автор анализирует и рассматривает множество источников, связанных с определением содержания технико-правовых правил внесения изме-

нений и дополнений в подзаконные правовые акты. По мнению автора, нормативные правовые акты, в свою очередь, делятся на две группы:

- прямые подзаконные акты, принимаемые на основании и во исполнение законодательных актов (приказов, решений и распоряжений);

- косвенные нормативные правовые акты, принятые или утвержденные на основании другого правового акта (положения, положения, уставы, регламенты).

Также при анализе данного раздела автор отмечает, что подзаконные нормативные правовые акты носят усиливающий характер, Нормы закона выражены в подзаконных актах широко, ясно и конкретно.

В данном разделе диссертантом рассматривается некоторые проблемы темы данной подглавы. Он, в частности, отмечает, что в правотворческой деятельности Законодателю следует установить определенные нормы в Законе РТ «О нормативных правовых актах» относительно признания утратившим силу или приостановления подзаконных актов, принимаемых на основании и для исполнения законодательных актов и вводимых их в действие. Автор предлагает свое мнение относительно устранения указанных недостатков.

Параграф пятая озаглавлена **«Порядок опубликования изменений и дополнений в законодательные акты и принятия их в новой редакции в РТ».** В ней рассматриваются сущность, особенности и понятия техники опубликования изменений и дополнений в нормативные правовые акты и принятия их в новой редакции. В то же время, анализировав большое количество юридической литературы, автор приходит к выводу, что под термином «порядок опубликования изменений и дополнений в нормативные правовые акты и принятия их в новой редакции» можно понимать права и свободы человека и гражданина с целью получения информации о принятии нормативного правового акта и его надлежащем исполнении субъектами-исполнителями.

В данном разделе рассматривается анализ технических нормативов для публикации изменений и дополнений в нормативные правовые акты и принятия их в новой редакции, а также мнения экспертов, приводится мнение автора о методике публикации поправок в законодательство. Нормативно-правовые акты должны приниматься уполномоченным законодательным органом с учетом всех норм, установленных законодательной и правотворческой техникой, и опубликоваться в официальных изданиях, так как целью официальное опубликование нормативных правовых актов, ознакомление общественности с содержанием текста нормативных правовых актов.

Методика исследования публикации изменений и дополнений в нормативные правовые акты и принятия их в новой редакции показывает, что необходимо в часть 1 статьи 66 Закона РТ «О нормативных правовых актах» внести изменения относительно того, что наряду с официальными изданиями официально признать специальный электронный сайт для

опубликования нормативных правовых актов, поскольку эта практика приобрела официальный статус в развитых странах мира. Представлено мнение автора относительно внесения указанных изменений и дополнений.

ВЫВОДЫ

На основе изучения теоретических и практических аспектов техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты представлены следующие научные выводы:

1. Юридическую технику можно разделить на следующие виды:

а) нормотворческая (создание и упорядочение регулятора общественных отношений);

б) правоприменительная (содействие осуществлению прав);

в) интерпретационная (разъяснение норм в целях правильного применения права);

г) систематизационная (систематизация и надлежащее содержание нормативных правовых актов);

д) правовая доктрина (рассмотрение роли права в обществе и внесение предложений). **[5 – М]**.

2. Юридическую технику можно разделить на три части по их внутренней структуре и компонентам: а) правовая техника, б) законодательная техника; и в) правотворческая техника:

а) «правовая техника» - система правил, методов, средств обработки, оформления, публикации, составления, толкования и реализации актов-документов в целях совершенствования существующей системы права и законодательства, её эффективности и предсказуемости;

б) «законодательная техника» является составной частью юридической техники, тождественна правотворческой технике и они дополняют друг друга;

в) «правотворческая техника» - совокупность средств и методов разработки, принятия и реализации нормативного правового акта. Принятый нормативный правовой акт в целом составляет область законодательства. **[5–М].**

3. Правотворческий процесс начинается с разработки проекта нормативного правового акта. Проект нормативного правового акта проходит определённую стадию правотворческого процесса, а именно стадию разработки, представления законодательному органу, обсуждения, согласования и принятия. **[2–М].**

4. Технико-правовые правила внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в системе общих правил правовой техники являются составной частью законодательной техники, специфичны для законодательной техники и дополняют друг друга. **[1–М].**

5. На основе сравнительно-правового анализа развития законодательства Таджикистана в советский период и в период независимости рес-

публики технику внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты можно разделить на три этапа по их формированию и развитию:

а) развитие законодательства в РТ в начале XX века при переходе от традиционной религиозно-правовой системы к советской правовой системе;

б) второй этап развития связан с вхождением Средней Азии в состав царской России и победой Советской власти, а также началом развития законодательства РТ;

в) третий период. В Советском Таджикистане формировалась законодательная техника, в том числе техника внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты как система теоретических знаний. **[3–М].**

6. Исторический анализ юридической техники (правотворчество, правоведение, толкование) на исторической территории Таджикистана показывает, что она формировалась одновременно с появлением и дальнейшим развитием права в условиях разных типов правовых систем (ислама, зороастризма). В этот исторический период правотворческая техника развивалась, начиная с древних форм до современных методов, инструментов и правил. **[2–М].**

7. На основе исследования было определено, что юридическая техника является важной частью юридической технологии. Если юридическая технология отвечает на вопрос «как и в каком порядке», то юридическая техника отвечает на вопрос «как и какими средствами» осуществить юридическое действие. **[5–М].**

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. В целях соблюдения требований юридической техники в Законе РТ «О нормативных правовых актах» отделить нормы «правотворческой деятельности» от норм «законодательной деятельности». **[5–М].**
2. В целях устранения противоречий в законотворческой деятельности в статье 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» понятие «правотворческая техника» изложить в новой редакции, и вместе с тем дополнить понятием «законодательная техника». **[5–М].**
3. Статья 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» устанавливает понятия «правотворческая деятельность» и «правотворческая техника», которые полностью противоречат друг другу по сфере действия. Для приведения понятия «правотворческой деятельности» в соответствие с законодательной техникой и устранения этого противоречия необходимо переформулировать данное понятие. **[5–М].**
4. В целях соблюдения требований законодательства и восполнения данного пробела, а также разделения норм «законодательной деятельности» от «правотворческой деятельности» дополнить статью 2 Закона РТ

«О нормативных правовых актах» понятиями «законодательная деятельность» и «субъекты законодательства». **[5–М].**

5. В Законе РТ «О нормативных правовых актах» и в законодательной деятельности страны широко используется норма о внесении изменений и дополнений. Однако в законодательных актах данное понятие не определено. Поэтому в целях повышения уровня и качества законодательства РТ и приведения его в соответствие с требованиями законодательства необходимо в статье 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» дать определение понятию «внесение изменений и дополнений в нормативные правовые акты». **[1–М].**

6. В целях установления единой законодательной практики при внесении изменений и дополнений в нормативные правовые акты сначала указать вариативную составляющую закона, а затем указывают последовательность частей, пунктов или абзацев в проекте. **[1–М].**

7. В целях повышения качества законодательства и его надлежащего исполнения регулирующими органами, а также во избежание проблем или ошибок при составлении законопроекта проект законодательства не должен содержать более 30 частей. **[1–М].**

8. В целях повышения качества законодательства РТ и приведения его в соответствие с законодательной техникой в статье 2 Закона РТ «О нормативных правовых актах» дать определение понятию «внесение изменений и дополнений в нормативные правовые акты». **[1–М].**

9. Внесение изменений и дополнений в текст не ограничено законодательством, но создаёт массу трудностей при реализации техники составления проектов нормативных правовых актов, что является одним из важнейших правил правоприменения. Поэтому третье предложение части 2 статьи 56 Закона РТ «О нормативных правовых актах» изложить в новой редакции. **[1–М].**

10. В целях устранения недостатков в законодательной деятельности по признанию утратившим силу или приостановлению действия подзаконных актов необходимо в Законе РТ «О нормативных правовых актах» установить определённый срок признания субъектами правотворчества такого подзаконного акта утратившим силу. **[6–М].**

11. С учётом опыта законодательства других стран наряду с публикацией изменений и дополнений в нормативные правовые акты и принятие их в новой редакции в официальных изданиях, определённых Законом РТ «О нормативных правовых актах», официально признать публикацию изменений и дополнений в специальных электронных сайтах. **[3–М].**

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

1. Научные статьи, опубликованные в рецензируемые в научных журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте РТ:

1. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Баъзе масъалаҳои назариявии тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон: бахши илмҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №10. (2) – С. 286-291. ISSN 2413-5151.

2. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Усулҳои ҳуқуқэҷодкунӣ дар давлати миллӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон: Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2021. – №2.(22). – С. 84-93. ISSN 2414-9217.

3. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Интишори тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун омили асосии қонунгузории мамлакат [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон: бахши илмҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2021. – №6. (26). – С. 233-238. ISSN 2413-5151.

4. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсия ва қатъи амали он дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон: Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2021. – №3.(23) – С. 130-138. ISSN 2414-9217.

5. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Унсурҳои асосии техникаи ҳуқуқӣ [Матн] / А.Ғ. Холиқзода, К.Ҷ. Ҷамшедзода, // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон: Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2022. – №1.(25) – С. 34-51. ISSN 2414-9217.

6. Ҷамшедзода, К.Ҷ., Қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2022. – № 1 (37). – С. 31-39. ISSN 2307-5198.

2. Научные статьи, опубликованные в других научных изданиях:

7. Холиқзода, А.Ғ., Ҷамшедзода, К.Ҷ. Назаре ба усули илмият дар қонунгузории давлати миллӣ [Матн] / А.Ғ. Холиқзода, К.Ҷ. Ҷамшедзода // Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон ва равандҳои муосири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо (маводи Конференсияи байналмилалии илмию амалӣ бахшида ба 70-умин солгарди қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон) / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 17-22.

8. Холиқзода, А.Ғ., Ҷамшедзода, К.Ҷ., Холиқов, Н.А. Ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ ва коллективӣ дар мизони соҳибихтиёрии давлатӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода, А.Ғ. Холиқзода, Н.А. Холиқов // Масъалаҳои назариявии амалисозии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ (7-уми декабри соли 2020) /

Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 27-49.

9. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраҳои шӯравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ таҳти унвони «Нақши идоракунии давлатӣ дар раванди саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон» / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Ғафурзода А.Д. – (Душанбе: Матбааи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. – С.104-115).

10. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Мафҳум ва намуди техникаи ҳуқуқӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Маводи Конференсияи байналмилалии илмию амалӣ «XII хонишҳои Ломоносов» бахшида ба рӯзи илми тоҷик ва 30-солагии барқарор шудани муносибатҳои дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Диноршоҳ А.М. – (Душанбе: Матбааи филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М. Ломоносов, 2022. –С. 650-654).

11. Ҷамшедзода, К.Ҷ. Унсурҳои таркибии техникаи қонунгузорӣ [Матн] / К.Ҷ. Ҷамшедзода // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ таҳти унвони «Нақши оила дар рушди босуботи давлатдории миллӣ» / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Ғафурзода А.Д. – (Душанбе: Матбааи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. – С. 268-276).

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Ҷамшедзода Комрон Ҷамшед дар мавзуи «Техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ»

Вожаҳои калидӣ: Конститутсия, техникаи ҳуқуқӣ, техникаи қонунгузорӣ, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо, техникаи интишори тағийру иловаҳо, санадҳои зерқонунӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, қонунгузорӣ, ҳуқуқэҷодкунӣ, қонун, мураттабсозӣ ва тафсир.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ тавассути омӯзиши комплексӣ муайян намудани камбудиҳо вобаста ба мавзуи техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ, инчунин коркард ва пешниҳоди тавсияҳо ҷиҳати ҳалли мушкилиҳои назариявӣ ва амалиявие, ки дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва қонунгузорӣ вобаста ба мавзуи таҳқиқшаванда мавҷуданд, мебошад.

Диссертатсияи мазкур нахустин таҳқиқоти муназзам ва ҳамаҷониба вобаста ба рушди қонунгузории миллӣ, таҳлили муқоисавӣ – мафҳум ва намудҳои техникаи ҳуқуқӣ, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ: мафҳум, хусусиятҳо ва унсурҳоитаркибии он, қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар низоми қоидаҳои умумии техникаи ҳуқуқӣ, тағйиру иловаҳо ба қонунгузории Тоҷикистон дар давраҳои шуравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ: таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи ҶТ, қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунии ҶТ, техникаи интишори тағийру иловаҳои санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ ва қабули онҳо дар таҳрири нав ва қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузории ҶТ вобаста ба мавзуи номбурда мебошад.

Асосҳои таҳқиқотро усулҳои умумии илмӣ ва усулҳои илмии хусусӣ, аз ҷумла, усулҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, навъбандӣ ҳангоми таҳқиқи рушди қонунгузории Тоҷикистон вобаста ба техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва техникаи интишори тағийру иловаҳои санадҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ ва қабули онҳо дар таҳрири нав, муқоисавӣ, тасниф дар раванди омӯзиши қонунгузории Тоҷикистон дар давраҳои шуравӣ ва соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ оид ба мавзуи таҳқиқшаванда дар заминаи усулҳои дарки фалсафӣ, махсуси илмӣ ва хусусии ҳуқуқӣ, инчунин дар асоси дастовардҳои илми ҳуқуқшиносӣ ташкил медиҳанд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд дар такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти қонунгузории ҶТ, дар корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ҳангоми бурдани коркардҳои минбаъда доир ба мавзуи диссертатсия ва дар ҷараёни таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифода гарданд.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Джамшедзода Комрон Джамшеда на тему «Техника внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ: теоретический и практический вопросы»

Ключевые слова: Конституция, юридическая техника, законодательная техника, техника внесения изменений и дополнений, подзаконные акты, нормативные правовые акты, техника опубликования изменений и дополнений, законодательство, правотворчество, закон, составления и толкования.

Целью диссертационного исследования является определение недостатков, связанных с темой техники внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты РТ путем комплексного изучения, а также разработка и предоставление рекомендаций по решению проблем теории и практики в правотворческой деятельности и законодательстве, связанные с предметом исследования.

Данная диссертация является первым систематическим и всесторонним исследованием, развития национального законодательства, сравнительно-правовым анализом – понятием и видами юридической техники, правотворческой техники: ее понятием, признаками и составными частями, технико-правовыми правилами внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты в системе общих правил правовым техники, внесение изменений в законодательство Таджикистана в советский и независимый периоды республики: сравнительно-правовой анализ, методика внесения изменений в Конституцию РТ, технико-правовые правила внесения изменений в подзаконные нормативные акты РТ, порядок опубликования изменений и дополнений в нормативные правовые акты и их принятие в новой редакции и технико-правовые правила внесения изменений и дополнений в законодательные акты РТ по данной теме.

Основа исследования формируется общенаучным и специальными научными методами, в частности, историко-правовые методы, классификация при исследовании развития законодательства Таджикистана по технике внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты и технике опубликования изменений и дополнений в нормативные правовые акты и их принятию в новой редакции, сравнение, толкование в процессе их изучения в законодательстве Таджикистана в советском периоде и в периоде независимости республики по изучаемому предмету на основе философских, специализированных и частно-правовых методов познания, а также на основе достижений юриспруденции.

Результаты диссертационного исследования могут быть использованы для совершенствования правотворческой и законодательской деятельности Таджикистана, в научно-исследовательской работе при дальнейшей работе над темой диссертации и в учебном процессе в высших профессиональных учебных заведениях.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Jamshedzoda Komron Jamshed on the topic «The technique of adding amendments to the normative and legal acts of the Republic of Tajikistan: theoretical and practical analysis»

Key words: Constitution, legal technique, legislative technique, technique of adding amendments to the normative and legal acts, technique of publishing amendments, legislation, lawmaking, law, sub-law acts, compilation and interpretation.

The purpose of the dissertation research is to determine issues connected with the technique of adding amendments to the normative and legal acts of the Republic of Tajikistan through a comprehensive study, as well development and submission of recommendations for solving theoretical and practical issues in lawmaking and legislation work related to the subject of the study.

This dissertation is the first systematic and comprehensive study of the development of national legislation, comparative legal analysis - the concept and types of legal technique, law-making technique: its concept, features and components, technical and legal rules for introducing amendments and additions to regulatory legal acts in the system of general rules of legal techniques, amending the legislation of Tajikistan in the Soviet and independent periods of the republic: comparative legal analysis, methodology for amending the Constitution of the Republic of Tajikistan, technical and legal rules for amending the by-laws of the Republic of Tajikistan, the procedure for publishing amendments and additions to regulatory legal acts and their adoption in a new edition and technical-legal rules for introducing amendments and additions to the legislative acts of the Republic of Tajikistan on this topic.

The research is based on general scientific and specific scientific methods, in particular, historical and legal methods, classification in the study of the development of the legislation of Tajikistan on the technique of introducing changes and additions to regulatory legal acts and technique of publishing and amendments of normative and legal acts and their adoption in a new edition, comparison, interpretation in the process of study of Tajikistan legislation in the Soviet and independence period of the republic on the basis of philosophical, specialized and private legal methods of cognition, as well as on the basis of achievements of jurisprudence.

The results of the dissertation can be used for improving of lawmaking and legislative work of the Republic of Tajikistan, in science and research work in further development of the dissertation and in educational process in higher professional educational institutions.

Ба чоп __.09.2022 иҷозат дода шуд. Андозаи 60x84$^{1}/_{16}$.
Коғази офсет. Чопи офсет. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Ҷузъи чопии шартӣ 4,5.
Теъдоди нашр _00 нусха. Супориши №___.